

OPERATIVNA SITUACIJA, ORGANIZACIONO
STANJE I BORBE JEDINICA 11. KORPUSA OKO
GLAVNIH KOMUNIKACIJA

*Stanje jedinica i operativni planovi krajem ljeta
1944. godine*

Neprijatelj je na teritoriji 11. korpusa potkraj ljeta 1944. godine držao dosta jake snage, jer je zbog situacije u Italiji nastojao održati pod kontrolom komunikacije koje iz savske doline i Austrije izvode na jadransku obalu. Najjaču snagu predstavljao je njemački 15. brdski armijski korpus čije su dvije divizije (392. i 373) kontrolirale unsku komunikaciju (s odvojkom Otrić — Gračac — Obrovac); pravac Karlovac — Ogulin — Brinje — Karlobag. Snage njemačkog 15. korpusa, naročito 392. divizija, povremeno su ispoljavale ofanzivnost prema slobodnim teritorijima Like i Gorskog kotara. Štab 392. divizije često se koristio 4. i 18. ustaškim združenjem koji su mu bili podređeni, za upade iz Gospića, Perušića i Vrhovina na slobodni teritorij u Krbavsko polje. Raspored snaga u Hrvatskom primorju od Senja do Rijeke bio je naročito gust. Tamo su pored dijelova 392. divizije bili raspoređeni i dijelovi 1102. obalnog artiljerijskog puka, jedinice za utvrđivanje organizacije *Tot*, manje mornaričke i domobranske jedinice. Na svim Kvarnerskim otocima nalazile su se manje njemačke, ustaške i domobranske jedinice.

U Istri je neprijatelj imao najjači garnizon u Puli, u kojoj su snage, kao i one u Rijeci i Trstu, povremeno smjenjivane i upućivane na front u Italiji. Mreža garnizona u Istri, uglavnom, bila je raspoređena duž komunikacija Rijeka — Trst, Rijeka — Pula i Pula — Trst. Stalne posade u uporištima sačinjavali su dijelovi nje-

mačke 188. i 237. divizije, jedinice njemačkih policijskih snaga, fašisti, karabinijeri i bjelogardisti.

Snage 11. korpusa zadržavale su, uglavnom, raspored iz ranijeg perioda, sadjejtstvujući povremeno s jedinicama 4. i 8. korpusa, kao i sa slovenačkim jedinicama (7. i 9. korpus). Štab 11. korpusa poslije prelaska iz Like u sjeverni dio Gorskog kotara vršio je neposredni utjecaj na aktivnost 13. i 43. divizije, dok je zbog dalekih i teških veza samo direktivama utjecao na aktivnost 35. divizije, pa je Glavni štab Hrvatske često neposredno davao zadatke toj diviziji, a o tome obavještavao Štab 11. korpusa.

Poslije borbi za obranu ljetine u Lici od ustaško-njemačkih pljačkaških upada na slobodni teritorij sa ceste Gospić — Perušić — Vrhovine, kao i njemačko-četničkih ispada iz uporišta na unskoj komunikaciji, 35. divizija uspješno je uzvraćala udare neprijatelju i štitila centralni slobodni teritorij, omogućujući rad partizanskog aerodroma sjeverno od Udbine. Za obranu te avio-baze korišten je artiljerijski divizion 11. korpusa. Divizija je povremeno sadjejtvovala s jedinicama 8. korpusa u južnom dijelu Like, a s jedinicama 4. korpusa na sektoru Plitvičkih jezera. Lički NOP odred i dalje je glavnim snagama bio orijentiran prema unskoj komunikaciji na Plješevici, a jedan njegov bataljon štitio je podvelebitski slobodni teritorij između Ličkog Novog i Raduča.

Trinaesta divizija, poslije bolje organizacije dopreme hrane preko Korduna, vratila je svoje brigade s karlovačkog sektora u Gorski kotar, da bi se jače angažirala u borbi protiv neprijatelja na komunikaciji Ogulin — Brinje — Senj. Prema primorskoj cesti od Senja do Rijeke bila su stalno raspoređena dva primoreko-goranska NOP odreda.

Jedinice 43. divizije tokom ljeta uspješno su manjim dijelovima stalno, a brigadama povremeno djejtvovala na području Istre. Posebni rezultati postizani su u borbi protiv karabinijerskih posada, ali je bilo uspjeha i u borbi s njemačkim i fašističkim jedinicama. Kada bi Istra postala preuska za manevar brigadama, one su se povla-

čile na prostor sjeverno od Rijeke, da bi dještva usmjerile protiv saobraćaja na komunikaciji Rijeka — Trst, Mobilizacijskim mogućnostima u Istri 43. divizija se koristila i dalje za popunu svojih brigada i 13. divizije.

Prema ocjeni Štaba 11. korpusa stanje u divizijama bilo je općenito dobro.¹ Metod rukovođenja štabova, od divizijskih do bataljonskih, nije još bio svuda dobro postavljen, jer je ponegdje izostajala neposredna pomoć nižim štabovima, ali se to stanje prevazilazilo. Vojna i politička obuka mladih boraca i nižih starješina izvođena je na velikom broju kurseva, koji su trajali 15—30 dana. Mladi talijanski borci u istarskim jedinicama obučavani su posebno na italijanskom jeziku.

Ljetnje borbe potvrdile su dobar borbeni moral u svim jedinicama 11. korpusa. Kada su krajem ljeta poboljšani uvjeti snabdijevanja jedinica hranom i opremom, to je osjetno utjecalo na daljnje podizanje borbenog morala. Borbeno obezbjeđenje i izviđanje u jedinicama van borbe nije bilo zadovoljavajuće, jer je neprijatelj novom taktikom brzih prodora i zaobilazaka uspjevao da iznenadi neke jedinice i nanese im gubitke. Vatrene moć povećanog i kvalitetnijeg naoružanja (dijelom dobivenog od saveznika) nije još bila dovoljno korištena u borbi, zbog nedovoljne umješnosti u rukovanju njime. Pojačanom obukom sve se to popravljalo.

Stručne službe u 11. korpusu radile su sve bolje. Zbog razvučenosti jedinica, osnovna sredstva veze između Štaba 11. korpusa i štabova divizija i brigada bile su radio-veze. Tajnost tih veza nije još bila dovoljno zagarantirana. Zdravstvena služba bila je dobra, a broj i stanje oboljelih popravljalo se uporedo s poboljšanjem ishrane. Zaraznih bolesti nije bilo.

Operacija rušenja komunikacija kojivi se koristio neprijatelj

Razvoj ratne situacije u Evropi krajem ljeta 1944. godine, kako na istočnom, tako i na frontu u Italiji, doveo je do nove strategijske uloge NOV Jugoslavije u

¹ Zbornik, tom V, knjiga 31, dok. br. 75.

sklopu antifašističke koalicije. Približavanjem savezničkih frontova granicama Jugoslavije, naša strategijska saradnja sa savezničkim armijama postajala je sve neposrednija. U to vrijeme postojala je mogućnost da se savezničke trupe iz Italije iskrcaju na istočnu jadransku obalu i odatle, u sadejstvu s NOVJ, preduzmu ofanzivu ka Zagrebu i Gracu.² S obzirom na opštu situaciju na Balkanu i na jugoslovenskom ratištu, Vrhovni štab NOV i POJ je 17. avgusta izdao direktivu upućenu štabovima u Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji, u kojoj je pored ostalog stajalo:

»U vezi s opštim savezničkim planom NOV i POJ dobila je zadatak da naročito u vremenu 1—7. septembra ruši komunikacije na celom jugoslovenskom ratištu i tako ukoči pokretljivost okupatorskih trupa. Kao i do sada stalo mi je do toga da naša vojska izvrši ovaj važni zadatak. U tom cilju

N A R E Đ U J E M

1) Potrebним snagama rušićete komunikacije . . .

2) Savezničko vazduhoplovstvo sadejstvovat će vašim akcijama. Ono će dejstvovati danju, prvenstvenotukući neprijateljski saobraćaj. Vaše jedinice dejstvovaće na komunikacije noću. Po danu uklanjaće se sa komunikacija, kako ne bi trpele gubitke od savezničkog vazduhoplovstva. Ako pak -pojedine vaše jedinice treba da ostanu na osvojenim delovima komunikacija, potrebno je o tome prethodno obavestiti savezničkog oficira za vezu, da vazduhoplovstvo ne tuče dotični sektor komunikacije. Sa savezničkim vazduhoplovstvom potrebno je uspostaviti što tešnju vezu, kako bi njegovo dejstvo došlo do punog izražaja. Nastojati da se u samoj zemlji obezbede baze za uzletanje aviona i regulisanje nužnog taktičkog sadejstva.

3) Redovno ćete obavешtavati savezničke oficire za vezu o planovima akcija i njihovom rezultatu u navedenom periodu od 1. do 7. septembra.

* Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, 2, str. 404.

4) Saveznici će nastojati da za ovu operaciju doture što više borbenih sredstava: bacača »piat«, protivtenkovskih i brdskih oruđa, eksploziva, mašina za električno paljenje, municije za naše pešadijsko i teško naoružanje. Preko savezničkih oficira za vezu blagovremeno javiti mesta za bacanje ovog materijala.

5) ... (brojem pored komunikacije označen prioritet rušenja).

6) Dozvoljava se glavnim štabovima da mogu izvršiti podelu komunikacija prema trenutnom rasporedu jedinica pojedinih korpusa.

7) Ovo naređenje dostavlja se preko savezničkih oficira za vezu i po istome se ima postupiti.«

Glavni štab Hrvatske poslao je ovu direktivu, u izvodu, Štabu 11. korpusa i neposredno Štabu 35. divizije.³ Glavne komunikacije koje su iz savske doline vodile ka jadranskoj obali preko teritorija 11. korpusa po ocjeni Glavnog štaba Hrvatske, ai datoj situaciji, bile su: Ljubljana — Trst — Pula; Ljubljana — Rijeka — Pula; Zagreb — Ogulin — Delnice — Rijeka; Ogulin — Brinje — Senj; Žuta Lokva — Otočac — Gospić — Karlobag; Bihać — Donji Lapac — Srb — Zrmanja — Knin i Donji Lapac — Gračac — Obrovac. Od rokadnih komunikacija na ovom području najvažnije su bile: Rijeka — Trst; primorska cesta Senj — Rijeka i Gospić — Gračac.

S obzirom na to da su jake snage 8. korpusa NOVJ dještovale u južnoj Lici, one su u prvi mah preuzele glavnu brigu za dještva na unskoj komunikaciji. Snage 11. korpusa trebalo je da svoje jedinice usmjere protiv neprijatelja na ostalim važnim komunikacijama.

Na ličke komunikacije usmjerena su dještva 35. divizije s težištem na cestu Žuta Lokva — Otočac — Gospić. Trinaesta divizija trebalo je da težište dještava usmjeri na cestu Ogulin — Brinje — Senj — Rijeka, dok je cesta Ogulin — Vrbovsko — Delnice bila tada pod kontrolom naših snaga. Na komunikacije Ilirska Bistrica — Rijeka — Pula i Rijeka — Trst usmjerena je 43. istarska divizija.

³ Zbornik, tom V, knj. 29, dok. br. 16, 43 i 123.

Svim jedinicama Korpusa izdato je naređenje da se iz skladišta snabdiju dovoljnom količinom eksploziva, nagaznih mina i alata za rušenje i zapriječavanje. Jedinice koje nisu imale minerska odjeljenja, trebalo je da ih oforme i snabdiju potrebnim sredstvima.

U duhu direktive za napad na komunikacije, Štab 11. korpusa odlučio je da dvije brigade 35. divizije prebaci u Gacko polje radi odsječanja Otočca od Vrhovina i od Gospića. Glavni štab Hrvatske nije se, međutim, složio s tom odlukom Štaba 11. korpusa, jer je smatrao da bi opstanak tih dviju brigada u Gackom polju bio nemoguć sve dok neprijatelj drži Vrhovine. Pored toga, time bi se neprijatelju pružila mogućnost da prekine vezu između slobodnog teritorija Like i Korduna u rejonu Plitvičkih jezera, gdje nisu mogli biti duže angažirani dijelovi 8. divizije. Glavni štab Hrvatske stoga je naredio da 35. divizija priđe komunikaciji Brinje — Otočac — Gospić sa šireg prostora i opreznije nego što je to bilo zamišljeno u odluci Štaba 11. korpusa. Poslije toga Štab 35. divizije izradio je svoj plan za dještvo, s kojim se Glavni štab Hrvatske složio 2. septembra. Po tom planu 2. brigada upućena je u kraću akciju na cesti Otočac — Perušić, s tim da odmah poslije toga preuzme položaj 1. brigade na sektoru Plitvičkih jezera. Prva brigada imala je zadatak da krene na prostor sjeverno od Gackog polja i da, oslobađanjem šireg reiona Dabra, stvori uvjete za dještvo protiv saobraćaja na cesti Žuta Lokva — Otočac. Treća brigada, poslije borbi kod Gračaca, uputila je 1. septembra jedan bataljon s minerima na cestu Donji Lapac — Srb, a ostali bataljoni prebačeni su 2. septembra u rejon Ljubova, da bi spriječavali ispade ustaških snaga iz reiona Gospić—Perušić prema Krbavi. Bataljon upućen prema Gornjem Lapcu sukobio se s neprijateljevim obezbjeđenjima kod Zuleševice i nije uspio da priđe cesti radi miniranja, pa se povukao u Mazin.⁴

Druga brigada prikupila se 2. septembra popodne na prostoru Kuzmanovača, Čanak, Ivčevića Kosa i odat-

⁴ AVII, k. 119/1, br. reg. 8—2.

le se u toku noći približila cesti Otočac — Perušić, na odsjeku željeznička stanica Lešće — željeznička stanica Janjče. Na tome odsjeku cestu je obezbjeđivala Dohnadna bojna 4. ustaškog zdruga, utvrđena na kotama s obje strane željezničke pruge i ceste. Jedinice Brigade uspjele su da izvrše manja rušenja i miniranja ceste, pa su se, prema planu, povukle u Trnavac, Homoljac i Prijeboj, s kojeg prostora je 1. brigada, preko Plitvičkih jezera, prebačena na sektor Dabra. Zadatak je samo djelomično izvršen, jer je Brigada, da je ranije izbila u rejon Janjče, mogla izvršiti temeljitije zapriječavanje ceste na tome odsjeku.

Da bi se oslobodio pritiska na cestu Otočac — Perušić, neprijatelj je 5. septembra uvečer snagama od četiri bataljona, ojačana četom tenkova (jedan bataljon iz 392. divizije i tri bojne iz 4. ustaškog zdruga), krenuo iz Široke Kule i Perušića u napad na Ljubovo. Snage iz Široke Kule nastupale su u uporednim kolonama s obje strane ceste, a tenkovskom četom u sredini. Kolona iz Perušića nastupala je preko Pocrnića ka Kuzmanovači. Iste noći jedan bataljon 392. divizije s nešto motorizacije, krenuo je iz Ramljana preko Čanka ka Kozjanu. Treća brigada bila je iznenađena tim noćnim napadom, jer je neprijatelj ranije napadao redovno danju ili pred zorom. Procjenivši da ni narednog jutra neće moći da zaustavi mnogo nadmoćnije snage i da će neprijatelj usmjeriti nastupanje ka Korenici, Štab 3. brigade naredio je da se sjutra dan bataljoni s Ljubova postepeno povlače na liniju Pisačuša — Debelo Brdo. Brzim prodorom neprijateljeve kolone koja je nastupala iz Ramljana preko Čanka i već 6. septembra u 8 sati izbila pred Bunić, ometen je plan povlačenja, pa je glavnina 3. brigade ostala 6. septembra na prostoru Svrčkovo Selo, Šalamunić, Pišač, spriječavajući neprijatelja da napreduje prema Podlapači. Glavnina neprijateljevih snaga ostala je tog dana na Ljubovu i u rejonu Bunića.

Noću 6/7. septembra bataljoni 3. brigade prebačeni su na Debelo Brdo i Goricu, da bi spriječili eventualni pokušaj neprijatelja da prodre u rejon Bjelopolja, Frkašića i Pećana, gdje su bile smještene divizijske pozadinske ustanove.

Neprijatelj je 7. septembra prikupljenim snagama i jakim bočnim obezbjedenjima, izbio iz Bunića preko Vrpila u Korenicu i Vrelo. Pri tome su mu manji dijelovi 3. i 2. brigade samo mjestimično pružali otpor, a artiljerijski divizion s položaja kod Bjelopolja tukao je motorizirani dio kolone dok je prelazio Trpila, i izazvao dosta žestoko kontrabatiranje neprijateljeve artiljerije iz rejonu Korenice. Iz Korenice je jedan neprijateljev bataljon krenuo prema Mihaljevcu i zauzeo k. 970. Njega je napao 3. bataljon 2. brigade iz Koreničke Kapele i natjerao ga na povlačenje prema Vrelu.⁵

Štab 35. divizije naredio je 3. brigadi da uz sadjejestvo jednog bataljona 2. brigade napadne noću 7/8. septembra neprijatelja u rejonu Korenice i presječe vezu između Korenice i Bunića. Međutim, neprijatelj je prije toga uspio da odbaci dijelove 2. brigade s Pogledala, pa su se preko njega dve bojne i bataljon 392. divizije povukli u Babin Potok dok su se ustaški dijelovi iz Bunića povukli na Ljubovo. Nakon toga je 3. brigada uvečer ušla u napuštenu Korenicu.

Prva brigada krenula je 4. septembra iz Prijeboja, preko Plitvičkih jezera i Male Kapele, na marš u rejon Petrinić-Polja istočno od Dabra. Narednog dana njeni izviđački organi ustanovili su da se u Dabru nalazi jedna ustaška satnija 19. ustaške bojne i vod domaćih ustaških milicionera, pa je Štab 1. brigade donio odluku da narednog jutra, 6. septembra, oslobodi Dabar. Za napad su određena dva bataljona, a druga dva su postavljena na osiguranja prema Brinju, Otočcu i Vrhovima.⁶

Napad je uspješno izveden, pa je Dabar bio oslobođen odmah izjutra, a ustaška posada se u panici raspršala na sve strane. Ubrzo su, međutim, uslijedile intervencije u više pravaca. Već oko 10 sati od Lipica prema Celinom vrhu krenula je jedna ustaška satnija u pomoć posadi u Dabru. Bataljon na osiguranju toga pravca razbio ju je i protjerao do sela Lipica. Iz Otočca su dijelovi Otočačke ustaške obrambene bojne, ojačani vodom četnika, prije podne pošli također u pomoć, ali ih je 2.

¹² Zbornik, tom V, knj. 33, dok. 106 i 139.

¹³ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 110.

bataljon 1. brigade sačekao na Crnom vrhu (k. 936) i Paležu i protjerao u pravcu Glavaca. Predvečer je uslijedila zakašnjela, ali najozbiljnija intervencija iz Vrhovina, odakle su dvije satnije 19. ustaške bojne krenule preko Doljana i Brezovca ka Petrinić-Polju. Pošto je potisnuo bataljon 1. brigade s Malog Lisca (k. 1029), neprijatelj se veoma približio Dabru s istoka. Stab Brigade uputio je tada u protunapad bataljon iz rezerve, koji je brzo razbio dvije ustaške satnije i protjerao ih preko Petrinić-Polja u Doljane.

Prva brigada dobro je i potpuno izvršila svoj zadatak toga dana. Neprijatelju su nanijeti teški gubici (oko 20 ubijenih, 30 ranjenih i 4 zarobljena), a zaplijenjena su 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 8 pušaka i dosta razne opreme. Vlastiti gubici bili su 3 poginula i 6 ranjenih boraca.

Idućeg dana, 7. septembra, brigada je glavninu snaga orijentirala prema Otočcu. Dva bataljona izvršila su brz i energičan napad na položaje četiri četnička bataljona (svaki od po 70—80 ljudi) oko Škara i Glavaca. Četnici su brzo zbačeni sa svih položaja oko tih sela i u samim sehmama, te natjerani u bekstvo prema Otočcu. Jedinice 1. brigade ubile su oko 20 četnika i više od tog broja ranile. Zaplijenjen je puškomitraljez, 14 pušaka i arhiva četničke »Operativne zone za Gacko«. Jedinicama je poslije borbe naređeno da se vrate u rejon Dabra.

Neprijatelj se nije lako mirio s tim da partizani ponovno kontroliraju sektor Dabra, pa je 10. septembra u napad na 1. brigadu uputio iz Brinja i Jezerana bataljon 392. divizije, ojačan četnicima. Taj napad spremno je dočekan i odbijen. Radi sadejstva s 1. brigadom i ugrožavanja neprijateljevih položaja u Gackom polju s južne strane, upućena je 13. septembra s Ljubova 3. brigada u rejon Kosinja, sa zadatkom da ga očisti od ustaških dijelova, a zatim da se orijentira prema Janjči i Lešću. Brigada je 14. septembra u Gornjem Kosinju razbila dijelove 31. i Kosinjske obrambene ustaške bojne,

ali se zatim, pod pritiskom jačih snaga iz pravca Perušića i Pazarišta, morala povući na Ljubovo.⁷

U južnoj Lici, poslije borbi oko Gračaca, 9. divizija krenula je u napad na dio obezbjeđenja unsko-knižske komunikacije između Donjeg Lapca i Otrića. Od 7. do 17. septembra 9. divizija je na tom odsjeku vodila nekoliko većih bojeva s dijelovima 373. legionarske divizije, 3. i 4. četničkom brigadom i 10. domobranskom pukovnijom. Zbog dejstva savezničke avijacije, neprijatelj je sve češće vršio pokrete kolona noću, pa su zbog toga i jedinice NOVJ pristupile postavljanju noćnih zasjeda. Tako je 4. brigada 9. divizije u noćnoj zasjedi između Srpskog klanca i Otrića, noću 8/9. septembra, razbila motoriziranu kolonu, došla do plijena i uništila 28 kamiona. Sjevernije od nje, na odsjeku Suvaja — Srpski klanac, između 10. i 17. septembra 3. brigada vodila je oštre borbe naročito sa četnicima oko Suvaje, i postigla dobre rezultate. Trinaesta brigada napala je 12. septembra njemačko-četničko-domobransku posadu u Donjem Lapcu. Mada Donji Lapac nije bio oslobođen, tim napadom omogućen je pripremljeni prijelaz većeg dijela domobranske posade sa svim naoružanjem na stranu NOVJ. Ukupno je od 7. do 17. septembra iz jedinica 10. domobranske pukovnije, s linije Donji Lapac — Srb, prešlo na partizansku stranu 366 domobrana sa starješinama i cijelim naoružanjem (2 topa, 4 bacača mina, 3 mitraljeza, puškama i drugom opremom). Nijemcima i četnicima nanijeti su znatni gubici i uništeno je dosta materijala. Domobrani iz 10. domobranske pukovnije masovno su se odazvali pozivu koji im je 30. avgusta uputio predsjednik Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije, maršal Tito, da prelaze na stranu NOP-a i priključuju borcima NOVJ.⁸

Sredinom septembra Glavni štab Hrvatske namjeravao je da s 35. i 8. divizijom razbije sve ustaško-legionarske snage u srednjem i sjevernom dijelu Like, pa da na taj način obezbjedi nesmetan rad aerodroma u Krbavskom polju, i da na širem području poveže

⁷ Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, 2, str. 484.

⁸ Zbornik, tom V, knj. 33, dok. br. 39, 66, 67 i 68 i Oslobođilački rat naroda Jugoslavije, 2, str. 457.

slobodni teritorij Like i Korduna. U prvoj etapi te operacije ušla je u plan, najprije, likvidacija neprijateljevih uporišta sjeverozapadno od Bihaća (Izačić, Ličko Petrovo Selo, Vaganac), zatim oslobodjenje Vrhovina i Babinog Potoka. Trinaesta divizija trebalo je da sadjejestvuje prvoj etapi operacije akcijama na komunikaciji Ogulin — Senj, od Jezerana do Žute Lokve.⁹

U duhu tog plana Glavni štab Hrvatske je 14. septembra naredio da 8. divizija napadne neprijatelja u Izačiću i Vaganacu, a 35. divizija da zauzme Ličko Petrovo Selo. Stab 35. divizije nije imao vremena ni mogućnosti da za taj napad privuče dovoljno snaga za siguran uspjeh, pa su u napad krenula samo dva bataljona 2. brigade. Prvoj brigadi poslato je naređenje da se iz Dabra žumo prebaci u rejon Homoljca. Napad bataljona 2. brigade počeo je 15. septembra uvečer, ali u toku noći nije postignut uspjeh. Idućeg jutra neprijatelj je dobio pojačanje iz Bihaća, pa je napad morao biti obustavljen. Ni 2. brigada 8. divizije poslije razbijanja neprijatelja u Izačiću, nije uspjela da savlada posadu u Vaganacu.¹⁰ Zbog tako neuspješnog početka operacije, a i potrebe da se 8. divizija angažira na drugim sektorima, Glavni štab Hrvatske odustao je 17. septembra od cijelog plana i naredio 35. diviziji da nastavi djejestva na cesti Otočac — Gospić, a Stabu 11. korpusa da s ostalim snagama nastoji osloboditi dio obale u Kvarneru i time da obezbijedi snabdijevanje morskim putem. Osmo divizija krenula je iz južnog Korduna na Baniju radi djejestva na komunikacijama i pripreme namjeravanog napada na Petrinju.

*Napadi na neprijateljeva uporišta u rejonu
Ličko Lešće, Lički Osik, Široka Kula u drugoj polovici
septembra i prvoj polovici oktobra 1944. godine*

Stab 35. divizije izdao je 19. septembra zapovjest za istodobni napad na niz neprijateljevih uporišta od.

⁹ Oslobodilački rat naroda Jugoslavije, 2, str. 484.

¹⁰ Zbornik, tom V, knj. 33, dok. br. 83.

Lešća do Ličkog Osika.¹¹ Na toj liniji nalazili su se dijelovi 4. ustaškog zdruga (doknadna, 31, 32. i 34. bojna), Perušička obrambena bojna i manje žandarmerijske i milicijske jedinice. Druga brigada dobila je zadatak da napadne utvrđena uporišta na željezničkoj stanici Lešće i u Janjči. Dijelom snaga trebalo je da obezbijedi desni bok 35. divizije od intervencije iz Gackog polja, kao i iz Babinog Potoka preko Turjanskog, a manjim obezbjeđenjima da se zaštiti od ispada ustaške milicije iz Kosinja.

Nastupajući u centru rasporeda, 1. brigada morala je u prvoj fazi borbe da savlada sjeverna obezbjeđenja Perušića na Vršeljku, Čardaku i Lipovoj glavici, zatim da pređe u napad na sam Perušić, pa, pošto ga oslobodi, da napreduje preko visova Vučjak i Antonića-vrh do rijeke Like od Mušalučkog Novog Sela do budačkog mosta, obezbjeđujući desno krilo prema Pazariškom Klancu. Treća brigada nastupala je na lijevom krilu divizijskog borbenog poretka, sa zadatkom da najprije ovlada položajima oko Široke Kule, zatim rejonom Ličkog Osika i, najzad u sadjejestvu s 1. brigadom, buđačkim mostom na rijeci Lici, te da omogući diverzantskoj četi rušenje mosta. Divizijska artiljerija postavljena je na vatreni položaj zapadno od Ljubova da bi, prema potrebi, podržavala napade 1. i 3. brigade. Komandno mjesto Štaba 35. divizije bilo je iza 3. brigade. Preko Štaba 11. korpusa zatraženo je sadjejestvo savezničke avijacije.

Napad je počeo 21. septembra izjutra. Četiri saveznička aviona bombardirala su Gospić i Perušić od 8 do 9 sati, za koje vrijeme su brigade izvršile podilaženje, pa su u 9 sati počele s napadom na cijelom prostoru. Druga brigada postavila je dva bataljona na obezbjeđenje u rejonu Ramljana, a s dva napala dijelove Doknadne bojne u selu Janjče i na željezničkoj stanici Janjče. Otpor neprijatelja u selu Janjče slomljen je do podne, ali su se branioци uspješno organizirano povući ka željezničkoj stanici Lešće. Uz pomoć pojačanja iz Sinca, koja

⁴¹ Zbornik, tom V, knj. 31, dok. br. 113.

su zbog magle uspjela da se provuku pored naših obez-
bjedenja na Turčin vrhu i Ogorelom griču, neprijatelj
je poslije podne spriječio prodor 2. brigade prema Lešću,
a predvečer je protunapadom potisnuo iz Janjče prema
Ivčevića-Kosi. Ali, te večeri, nije produžio da nastupa
otvorenim pravcem prema Studencima i Perušiću.

Napad 1. i 3. brigade razvijao se uspješnije od na-
pada 2. brigade. Već u prvom naletu bataljoni 1. brigade
ovladali su svim predstražarskim položajima 31. i 32.
ustaške bojne sjeverno od Perušića i potisnuli neprija-
telja na liniju Perušić — Marina glavica. Treća brigada
je, uz podršku artiljerije, do podne zauzela sve položaje
oko Široke Kule i prinudile 34. ustašku bojnu da od-
stupi prema Ličkom Osiku, gdje su je prihvatila poja-
čanja s tenkovima pristiglim iz Gospića. Tri bataljona
3. brigade prelaze u napad na Lički Osik, uz podršku
artiljerije, s kojom veza nije uvijek funkcionirala ured-
no. Dva bataljona, nastupajući iz Rujnica, ugrožavaju
cestu između Budaka i Ličkog Osika, ali im tenkovi spri-
ječavaju prodor na cestu. Jedan bataljon uspio je da
se iz Široke Kule prebaci preko polja i da zauzme zaseok
Vukšić, a zatim da pređe u napad na Gradinu, ključni po-
ložaj u Ličkom Osiku. Za to vrijeme 1. brigada sa dva
bataljona zaobilazi Perušić sa sjevera preko Svetog Mar-
ka i Mezimovca prema Malom Polju, a sa dva bataljona
napada neprijatelja u Perušiću i na Marinoj glavici. Pod
snažnim pritiskom 1. brigade, 31. i 32. ustaška bojna
napuštaju Perušić i Marinu glavicu, pa se sa dijelom
snaga povlače preko Grabovače (k. 772) i kaluđerovačkog
mosta u Pazarište, a dijelom preko Vučjaka u Mušaluk.
Pošto je 1. brigada izbila na Risovac i Antonića vrh,
obezbjeduje sa dva bataljona leđa i desni bok, a sa dva
učestvuje zajedno s 3. brigadom u napadu na Lički Osik.
U rano popodne ti bataljoni zauzeli su Lički Osik i Bu-
dak, te natjerah neprijatelja da se povuče preko budač-
kog mosta na lijevu obalu Like.

Po prvi put poslije januara jedinice NOVJ našle
su se na budačkom mostu, na 3 km od Gospića, ali nisu
umjele da brzo iskoriste pruženu priliku za njegovo
rušenje. Neprijatelj je pred večer uspio da se sredi i

organizira protunapad svim raspoloživim snagama iz Gospića i Pazarišta u pravcu Ličkog Osika. Napadajući iz Kaluđerovca 31. 32. i dio Kosinjske ustaške bojne uspjeli su da potisnu bataljon 1. brigade s Bobinovca (k. 712) i Risovca na Antonića vrh, pa su se tako našli na boku našim snagama u Budaku. Zbog te iznenadne promjene u situaciji i pritiska koji su snage, prispjele iz Gospića, vršile na budački most, Štab 35. divizije naredio je da se artiljerija odmah povuče prema Ljubovu, 1. brigada da okrene front prema koloni koja je od Mušalučkog Novog Sela napredovala prema Ličkom Osiku, a 3. brigada da se povuče u Rujnice i Široku Kuiu. Prva brigada nije više bila u mogućnosti da sprječiti izbijanje neprijatelja u Perušić i na Osičku Gradinu, niti da ga otud novim napadom odbaci, pa se onaj dio njenih snaga, koji se uvečer zatekao južno od Perušića povukao noću u Konjsko Brdo, a bataljoni iz rejonu Budaka zaobišli su Lički Osik s istoka i povukli se u Lipovu Glavicu. Tako je do zore cijela brigada bila prikupljena sjeveroistočno od Perušića. Treća brigada povukla je svoje bataljone na liniju Široka Kula — CuKCvac — Rujnice.

Jedan bataljon 846. puka 392. divizije, pod zaštitom tenkova, prebačen je 22. septembra ujutro kamionima iz Lešća u Perušić, odakle je s dijelovima 31. i 32. ustaške bojne počeo oko podne da vrši pritisak na položaje 1. brigade.

Štab 25. divizije bio je nezadovoljan zbog propuštene prilike prethodnog dana da se poruši budački most, pa je naredio 3. brigadi, 22. septembra u 9 sati da ponovno pokuša da se probije do mosta i sruši ga. Brigada je krenula u napad u 10 sati i brzim prodorom sa Zubara (k. 701; preko Keserovca, do poslije podne izbila sa dva bataljona u Budak i približila se mostu na 100 metara. Prilaz mostu bio je sa druge obale jako branjen mitraljezima i tenkovima. Dva bataljona 3. brigade osiguravala su za to vrijeme bokove, jedan prema Ličkom Osiku, a jedan prema željezničkom mostu kod ušća Novčice u Liku. Odmah poslije podne neprijateljeve snage iz Perušića napale su 1. brigadu, pa, pošto su njeno li-

jevo krilo odbacile s Lipove Glavice, uputile su dio snaga preko Glunčuše prema Širokoj Kuli. Prije nego što je 1. brigada upotrebom rezerve presjekla napredovanje neprijatelju prema Širokoj Kuli, a pošto je on u isto vrijeme iz ličkog Osika pojačao pritisak na desni bok 3. brigade, Stab 35. divizije naredio je da se sve snage iz rejona Budaka povuku preko Rujnica na ipoložaje istočno od Široke Kule. Treća brigada povukla se u redu na predviđeni prostor. Prva brigada, mada je uspješno odbila neprijateljev napad iz Perušića, da bi izbjegla jaku neprijateljevu bacačku vatru, uvečer je povukla svoje bataljone na prostor Kuzmanovača — Lulići.

Da bi olakšala obranu L- brigade i ponovno presjekla vezu između Perušića i Lešća, 2. brigada je u 14 sati prešla u napad na 6. ustašku bojnu u Ramljanima. Nakon jednosatne borbe ovladala je Ramljanima i Turčin-vrhom, ali je zbog nove situacije na prostoru Perušić — Široka Kula njen daljnji napad prema Lešću obustavljen i naređeno joj je da se povuče u Zivulju i Čanak. Tako se 22. septembra uvečer 35. divizija ponovno našla na položajima s kojih je prethodnog dana izjutra krenula u napad.¹²

Iako u tim dvodnevnim borbama nisu bile dobro iskorištene sve mogućnosti za nanošenje težih udara neprijatelju, one se mogu smatrati uspjehom 35. divizije. Jedinice su u napadu pokazale vehku prodornost, naročito 1. brigada, ah iskorištavanje uspjeha, kao ni obrana zauzetih položaja, nisu uvijek bili dobro organizirani. Neprijatelju su nanijeti osjetni gubici (oko stotinu izbačenih iz stroja) i zaplijenjeno je nešto materijala, uz vlastite gubitke od 8 poginulih i 45 ranjenih, među kojima je bilo 15 starješina. Cijeneći uspjehe koje su 1. i 3. brigada 35. divizije postigle u ranijim, i u ovim septembarskim bojevima, Glavni štab NOV i PO Hrvatske dodijelio im je naredbom naziv »udarna«.¹³

Narednih desetak dana jedinice 35. divizije nisu vodile veće akcije, nego su štitile slobodni teritorij, odmarale se, sređivale i vršile manje napade na neprijateljeva

¹² Zbornik, tom V, knj. 33, dok. 106 i 139.

¹³ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 110.

obezbjedenja ceste Gospić—Otočac. Prva brigada prešla je na sektor Homoljac—Prijeboj, a dijelovi 2. brigade 8. divizije povučeni su na Kordun.

Napad 35. divizije na sektor Perušića i Ličkog Osi-ka nije doveo do trajnijeg zadržavanja toga terena u našim rukama, niti do prekidanja veze između neprijateljevih snaga u Ličkom polju s onima u Gackom polju. On se, ipak, može smatrati uspješnim i korisnim. Sve tri brigade, a naročito 1. i 3, pokazale isu visoku prodornost u napadima, nanijele neprijatelju demoralisujući poraz i opravdale pohvalu koju je 35. divizija dobila od Glavnog štaba Hrvatske mjesec dana ranije.

Zatišje koje je vladalo u Lici pred kraj septembra, pružilo je mogućnost jedinicama 35. divizije da se odmore i pripreme za nove napade. To je zatišje, međutim, pružilo priliku neprijatelju da se sredi i da pokuša da obnovi ispade u pravcu Krbavskog polja. Početkom oktobra 1. brigada bila je na prostoru sjeverno od Korenice, odakle je štitila slobodni teritorij oko Prijeboja i Plitvičkih jezera. Druga brigada bila je u rejonu Trnavac, s obezbjeđenjima prema Vrhovinama i Ramljanima, a 3. brigada kontrolirala je sektor Ljubova i izviđala prema Širokoj Kuli i Perušiću. Budnost jedinica 2. brigade bila je tih dana nešto popustila, pa su 1. bataljon 846. puka i 19. ustaška bojna iz Vrhovina, koristeći se maglom, uspjeli 2. oktobra izjutra da se provuku kroz obezbjeđenja oko Turjanskog i Trnavca i napadnu nespremljene bataljone 2. brigade u Zivulji i u Trnavcu. Poslije kraće borbe neprijatelj je potisnuo 2. brigadu iz Trnavca na kote južno od sela i zaplijenio minobacače prateće čete. Protunapadom, u kojem se naročito istakao 2. bataljon, neprijatelj je potisnut prema Homoljačkom klancu i primoran da napusti zaplijenjene minobacače. Dalje gonjenje nije bilo organizirano. Jedan bataljon 1. brigade kada je čuo iznenadnu oštru borbu kod Trnavca, krenuo je iz Homoljca u pomoć 2. brigadi, ali je do njegovog dolaska ona već bila odbila napad.

Neprijatelj je u toj borbi pretrpio izvjesne gubitke (oko 15 poginulih i 20 ranjenih, prema procjeni Štaba 2. brigade), ali su i naši gubici bili dosta veliki: 10^{*} poginulih, 15 ranjenih i 2 nestala. Među poginulim bila su dva komandira voda, a među ranjenim jedan politički komesar čete i 4 podoficira. Neopreznost se skupo osvetila 2. brigadi, a Stab 35. divizije upozorio je njen stab na odgovornost zbog nebudnosti jedinica.¹⁴

Iz borbe u Trnavcu Stab 35. divizije izvukao je, međutim, i taj zaključak da je svaka duža neaktivnost štetna i opasna za jedinice. Odmah je izdato naređenje 1. brigadi da pripremi napad na neprijateljeve položaje kod Vrhovina, 2. brigadi da već narednog dana napadne Janjču i Lešće, a 3. brigadi da napadne neprijatelja u Širokoj Kuli.

Treća brigada izvršila je 4. oktobra brz i iznenađan nalet na Doknadnu ustašku bojnu u Širokoj Kuli, razbila je i odbacila u Lički Osik, nanevši joj gubitke." Druga brigada je, istodobno napala dijelove 6. ustaške bojne u Janjči i odbacila ih prema Lešću. Obje brigade su se 5. oktobra povukle na polazne položaje, jer nisu ni imale zadatak da zadrže zauzeta uporišta, već samo da njihovim posadama nanesu gubitke.

Poslije nekoliko dana odmora i manjih izviđačkih akcija, 2. i 3. brigada krenule su 13. oktobra u ponovni napad na Janjču i Široku Kulu. Prvoj brigadi naređeno je da 1. bataljon ostavi na sektoru Plitvičkih jezera, a sa glavninom da se prebaci na sektor Dabra, radi dještva protiv tamošnjih četničkih uporišta. Napad 3. brigade na Široku Kulu bio je i ovog puta vrlo efikasan. Uporište je brzo zauzeto, a razbijene ustaške jedinice su, uz gubitke, odbačene u Lički Osik. Zaplijenjena su 3 puškomitraljeza, 24 puške i dosta razne opreme. U borbi su ranjeni komandant bataljona Vlado Božić i jedan komandir čete. Druga brigada nije postigla iznenađenje u Janjči, jer je naišla na jak otpor dijelova 19. ustaške bojne, ali je ipak uspjela da je potisne u pravcu Lešća i da se bez većih gubitaka povuče.¹⁶

¹⁴ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 13 i 124.

^{*} Isto, dok. br. 110.

¹⁶ AVII, k. 119/1, br. reg. 8—55/2.

Iznenadna pojava 1. brigade na sektoru Dabra uni-
jela je paniku u četničke posade po selima sjeveroistoč-
no od Otočca. Iz Dabra su četnici odmah pobjegli, a od
16. do 19. oktobra njihove su jedinice, poslije slabijeg
otpora, bile protjerane iz Škara, Doljana, Glavaca i Lič-
ke Jesenice. Poslije toga se 1. brigada, oko 22. oktobra,
vratila na sektor sjeverno od Korenice.

*Napadi 13. divizije na komunikacije u Gorskom,
kotaru i neuspjele akcije na Zlobin*

Prodor neprijateljevih snaga kroz slobodni terito-
rij Gorskog kotara pred kraj avgusta poremetio je prvo-
bitni plan Štaba 11. korpusa da dještva 13. divizije
usmjeri na komunikaciju Ogulin — Brinje — Senj —
Rijeka. Početkom septembra primjećen je i pojačan saob-
račaj tim pravcem, pa je Štabu 13. divizije odmah po-
slije povlačenja neprijatelja sa slobodnog teritorija na-
ređeno da pristupi izvršenju ranijeg plana.¹⁷ Neprijate-
ljeve motorizirane kolone kretale su se, uglavnom, no-
ću, da bi izbjegle sve češće napade savezničke avijacije,,
dok su se pješadijske kolone kretale i po danu da bi
obezbjeđivale saobraćaj na dijelovima komunikacija ugro-
ženim od partizanskih zasjeda.

Budući da 13. divizija nije raspolagala sa dovoljno
nagaznih mina, a najavljene savezničke avionske pošilj-
ke nisu stizale, Štab 11. korpusa tražio je depešom od
Glavnog štaba Hrvatske da intervencijom kod savezničke
vojne misije ubrza slanje mina i ručnih protivtenkovskih
bacača.

Štab 13. divizije naložio je jedinicama ovakve za-
datke:

— Prva brigada produžava dještva na cesti Ogu-
lin — Brinje — Žuta Lokva, s tim da noću postavlja
zasjede, zarušava i minira cestu, a danju drži snage
pored nje, kako bi spriječila popravljanje porušenih ob-
jekata i napadala pješadijske dijelove u pokretu. Druga

¹⁷ Zbornik, tom V, knj. 31, dok. br. 105.

i 3. brigada, koje su se upravo vratile sa zadatka obezbjeđivanja transporta hrane s Korduna, trebalo je jedan dan da se odmaraju u rejonu Vrbovskog. Poslije toga bi 2. brigada ostala u širem rejonu Ravne Gore i bila divizijska rezerva, dok bi se 3. brigada prebacila u Hrvatsko primorje sa zadatkom da napada saobraćaj i uništava komunikacije između Novog i Bakra.

Prvi partizanski odred dobio je zadatak da napada neprijatelja na komunikaciji Žuta Lokva — Senj — Novi. Drugi partizanski odred trebalo je da osigurava slobodni teritorij i da napada neprijatelja na komunikacijama koje iz Rijeke i Bakra izvode prema Delnicama. Odredi su bih ojačani dijelovima Inženjerijskog bataljona 13. divizije, radi pomoći u rušenju saobraćajnih objekata.

Štabovima jedinica ukazano je na propuste u proteklim operacijama i skrenuta pažnja na bolje održavanje veze, čvršće držanje jedinica za vrijeme borbi i dosljednije izvršavanje dobivenih zadataka. Stab 13. divizije zadržao se u rejonu Mrkopalja. Prihvatna bolnica bila je kod Broda na Kupi, u kome je rejonu zadržan i artiljerijski divizion.

Prva brigada koja je i u toku avgusta uspješno dještovala na komunikaciji Ogulin — Jezerane — Brinje, produžila je u septembru s jakim pritiskom na tu važnu saobraćajnicu, koja najprečim putem povezuje Zagreb preko Karlovca i Ogulina s jadranskom obalom. Neprijatelj je zbog toga pokušao da se ofanzivnim dještvom oslobodi tog pritiska, razbije i odbaci 1. brigadu dalje od komunikacije. U akciju su početkom septembra stupili dijelovi 847. puka 392. divizije i 33. ustaške bojne nastupajući iz Ogulina, Jezerana i Drežnice koncentrično prema glavnini 1. brigade u rejonu Znidovac—Brezno. Neprijatelj nije uspio da ostvari plan. Na već provjereni način 1. brigada razdvojila se na bataljone, koji su onda svaki za sebe operirah odvođeci dio snaga protivnika za sobom, razbijajući mu udarnu moć i stvorivši uslove da ga napadne i tuče u pogodnom trenutku, ili su, pak, stvarane mogućnosti drugom bataljonu da udari neprijatelja u leđa. Velika i visoka šuma pogodovala je

provođenju takve taktike. Prvi i 2. bataljon na pravcu Jezerane — Drežnica razvlačili su neprijateljeve snage i često im nanosili teže udare. Isto su to činili 3. i 4. bataljon na pravcu Ogulin — Brezno. Neprijateljev napad je razbijen i njegova namjera osujećena. On je odustao od akcije kada je pretrpio veće gubitke, uvidjevši da ne može ništa postići. U takvoj situaciji 1. brigada je s još većim poletom nastavila uništavanje žive sile i objekata na saobraćajnici koja vodi preko Kapele. U nizu zasjeda i manjih napada ubila je i ranila desetine neprijateljevih vojnika i oficira, a uništen je i jedan tenk. Brigada se vješto kretala između gustih neprijateljevih uporišta oko Brinja, Jezerana i Drežnice napadajući tamo gdje se neprijatelj najmanje nadao.

Sva četiri bataljona 1. brigade napala su 15. septembra ujutro neprijateljeva uporišta Bukovlje i Kamenicu (3 km sjeverno od Brinja). Napad je imao ograničen cilj — da uznemiri neprijateljeve posade u širem rejonu Brinja — želeći na taj način pomoći 35. diviziji, koja je, zajedno s dijelom 8. divizije počela veću napadnu akciju sjeverozapadno od Bihaća. Trebalo je da napad utječe na to da neprijatelj ne izvlači iz tih uporišta dio snaga i šalje ih u Liku. Iznenađenje je uspjelo i 1. brigada je imala vidan početni uspjeh, izbacivši posade iz svih uporišta. Međutim, zbog brze intervencije jakih i bliskih posada neprijatelja iz Brinja, Križpolja, Jezera i Tuževića, ona se morala povući u svoj polazni rejon.

Štab 11. korpusa naredio je 13. diviziji da napadne i uništi neprijateljev aerodrom na Grobničkom polju (10 km sjeverno od Rijeke). Taj napad imao je više političko-propagandno značenje. Naime, na tom su prostoru vrlo rijetko operirale snage veće od jednog do dva bataljona (iako taj kraj nikada nije bio bez prisustva partizana), pa je prisustvo nekoliko brigada u neposrednoj blizini političkog, ekonomskog i kulturnog centra, Rijeke, imalo višestruko značenje, posebno u suzbijanju neprijateljeve propagande i na rasplamsavanje borbenog duha u narodu.

Za napad su angažirane 2. i 3. brigada i 2. odred 13. divizije, te jedna brigada 43. istarske divizije. Dva bataljona 2. brigade napala su neprijateljevu posadu na aerodromu Grobničko polje, dok su druga dva bataljona bila u rezervi 13. divizije. Cijela 3. brigada osiguravala je napad na liniji: Čudnić (k. 387), Dašnje (k. 380), Ponikve, Melnik (k. 541) i pravac od Krasice prema Gornjem Jelenju. Trebalo je da 2. odred blokira neprijateljeva uporišta Zlobin i Fužine. Prva brigada 43. divizije zatvarala je pravac Rijeka — Jelenje i Potkilavac — Čavle.

Jakom artiljerijskom pripremom 15. septembra ujutro, počeo je napad. Neprijatelj je uspio da odbaci prve nalete 2. brigade. Zato je Štab 13. divizije povukao svoje snage i ponovno organizirao napad kojim je slomljena obrana neprijatelja. Imao je 18 mrtvih, 30 ranjenih i 3 zarobljena vojnika. Zaplijenjeno je 7 mitraljeza, 3 bacača mina, 12 pušaka i dosta opreme. U toku dana iz Rijeke i Sušaka pokušavale su jače snage da pristignu u pomoć opkoljenoj i napadnutoj posadi. Međutim, svi pokušaji da se probije bili su odbijeni čvrstom obranom 3. brigade 13. divizije i 1. brigade 43. divizije. Naši gubici u ovoj akciji bili su: 5 poginulih, 12 ranjenih i 16 nestalih boraca.

Uspjesi 13. divizije postignuti u neposrednoj blizini Rijeke i sve bolja prodornost u napadima njenih jedinica bili su djelomično rezultat djelovanja nekoliko povoljnih činilaca. Snabdijevanje jedinica hranom, dopremanom preko Korduna, bilo je poboljšano. Poslije partijskih okružnih konferencija u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, održanih početkom avgusta, na sastanku divizijskog komiteta održanom nekoliko dana kasnije, delegat CK KPH dao je direktive za dalji rad, pa je politički rad u jedinicama poboljšan. Dolaskom Štaba 11. korpusa u Gorski kotar povećana je njegova neposredna pomoć Štabu 13. divizije, kako u vojnom, tako i u političkom pogledu. U programu teoretskog rada sa članovima Partije, bile su teme: »Učenje o Partiji«, »O masovnom partijskom radu«, »O kadrovima«, »Sovjetska država — država novog tipa«, i »Staljiniski ustav«.

Politički rad u jedinicama bio je prilično intenzivan. Političko odjeljenje uređivalo je »Divizijske novine« koje su u jedinicama rado čitane. Svaki bataljon imao je kulturno-prosvjetni odbor od 5 do 10 članova. Neposredno političko djelovanje članova Partije i SKOJ-a bilo je posebno usmjereno na političko uzdizanje novomobilisanih boraca, većinom Istrana. Ti mladi borci slabije su govorili srpsko-hrvatski, teže podnosili napore i oskudice, pa su bili više skloni dezertiranju. Oni, istina, nisu prelazili neprijatelju, nego su odlazili ili u svoje selo, ili, pak, u najbližu istarsku jedinicu NOV. Najbolji borci Istrani, članovi SKOJ-a, postavljeni su za rukovodioce u vodovima i četama, naročito u onima u kojima je bilo više mladih boraca iz Istre.¹⁸

Sredinom septembra 13. divizija imala je 4650 boraca, od kojih je bilo oko 700 članova KPJ, 150 kandidata za člana Partije i 750 članova SKOJ-a. Svaki treći borac bio je, dakle, organiziran u KPJ i u SKOJ-u.

Među političkim temama koje su prevladavale kako u borbenim jedinicama, tako i u pozadini, na prvom mjestu bilo je objašnjavanje sporazuma Tito—Subašić, njegove bezopasnosti za tekovine NOB-e i za odluke Drugog zasjedanja AVNOJ-a, kao i njegova korist za učvršćenje međunarodnog položaja nove Jugoslavije i efikasnije materijalne pomoći od saveznika.

Pošto je Glavni štab Hrvatske 17. septembra odustao od plana šireg angažiranja 11. i 4. korpusa u sjevernom dijelu Like, naredio je Stabu 11. korpusa da pregrupira jedinice u Gorskom kotaru da bi, prodorom u Hrvatsko primorje, ovladao dijelom obale i obezbjedio snabdijevanje 13. i 43. divizije morskim putem.¹⁹ Stab 11. korpusa naredio je 13. diviziji da 2. i 3. brigadu s položaja prema komunikaciji Ogulin — Brinje — Senj preorijentira za dejstvo u sjevernom dijelu Hrvatskog primorja, na kojem će sektoru biti upotrebljen i dio 43. divizije.

Da bi izbila na more, 13. divizija je najprije morala da ovlada Zlobinom, koji je bio najistureniji nepri-

¹⁸ AIHRPH, NOV — 32/4572.

¹⁹ AVII, k. 119/1, br. reg. 8/2.

jateljev garnizon ka slobodnom teritoriju i (predstavljao »ključ Primorja«.²⁰ Kako je u međuvremenu neprijatelj zauzeo Drežnicu, na tom pravcu se morala zadržati čitava 1. brigada. Dva bataljona 2. brigade i dalje su morala da obezbjeđuju transportiranje hrane iz Korduna. Stoga je ostalo na tome da se u napadu na Zlobin angažiraju 3. brigada, pola 2. brigade, Grupa odreda i artiljerijski divizion, s tim da sadjejestvuje 43. divizija iz rejona Grobničkog polja.

Prema planu Štaba 13. divizije, 3. brigada ojačana sa dva minobacača 2. brigade, dobila je zadatak da napadne Zlobin jednim bataljonom sa Njive (k. 690), ka centru Zlobina, jednim bataljonom sa sjeveroistoka duž drumu Fužine — Zlobin, i jednim s jugoistočnih padina Gorice (k. 812) ka crkvi u Zlobinu. Ostale snage zadržane su u rezervi.

Drugom odredu, ojačanom jednom inžinjerijskom četom, naređeno je da posjedne liniju Trestetin vrh (k. 610), Koritnjak (k. 496), Ljubibelj (k. 705) i zatvori putove koji od Krašice i Meje Gaja vode ka sjeveru. Odred je istodobno imao zadatak da na više mjesta poruši cestu Krašica — G. Jelenje i prugu Sušak — Plaše.

Stabu 2. brigade pridata su dva bataljona 1. odreda, s tim da s njima i jednim svojim bataljonom posjedne položaje na liniji k. 691 (sjeverno od s. Plaše), Lipove (k. 787), Kurilovac (k. 803), Zebar (k. 844), Kozak (k. 700), radi spriječavanja neprijateljeve intervencije iz Hreljina, Dola Velikog, Grižana i Bribira. Sem toga, 2. brigadi je naređeno da poruši prugu i cestu na pravcu Hreljin — Zlobin i sve ostale komunikacije koje od Primorja izvode ka Zlobinu, a kojim je neprijatelj mogao da se koristi. Jedan bataljon 2. brigade zadržan je u divizijskoj rezervi.

Četrdeset treća divizija je dijelom snaga posjela položaje na liniji Jelenje, Čudnić (k. 387), Čavle, Černički vrh (k. 410), da u njih vrši demonstrativne napade ka Sušaku i Rijeci i tako olakša rad 13. diviziji.

²⁰ AVII, k. 913, br. reg. 19/1 i Oslobođilački rat, 2, str. 485,

U zapovjesti za napad Stab 13. divizije je konstatirao da se u Zlobinu nalazi svega 250 vojnika, od kojih su oko 100 konjovoci i komordžije, i da je moral posade vrlo slab. Neki vojnici su, čak, nudili da se predaju, ali pritom nisu bili dovoljno odlučni, ali ukoliko budu prinuđeni da pucaju na naše jedinice, njihova vatra neće biti efikasna. Pa ipak, Stab 13. divizije napomenuo je da tom zadatku treba »prići sa svom ozbiljnošću, pošto će uspjeh ove akcije biti krunisan plodom tek u slijedećim akcijama i stvoriti preduslove za budući rad.²¹

Napad je izvršen 23. septembra u 15 sati. Neprijatelj je ubrzo bio potisnut sa svih položaja oko Zlobina. Otpor je pružao još samo iz naselja. Izgledalo je da je uspjeh osiguran. Međutim, 4. bataljon 2. brigade stigao je u rejon Plasa (odatle je trebalo da obezbjedi napad) tek u 15,15 sati umjesto u 9. U 16 sati jače neprijateljeve snage iz Hreljina²² napale su ga u rejonu k. 616 (sjeveroistočno od željezničke stanice Plaše). Odmah na početku sukoba poginuo je komandant 2. brigade Milan Rustambeg, koji se nalazio sa 4. bataljonom, što je demoralisalo borce 4. bataljona, umorne od marša i nedovoljno pripremljene za otpor, te se neprijatelj bez većeg napora probio u Zlobin. Poslije pristizanja ojačanja, neprijateljeve snage iz Zlobina prešle su u protunapad i potisle 3. brigadu. I u ponovnom napadu oko 1 sat 24. septembra, neprijatelj je pružio jak otpor, pa je, na prijedlog komandanta 3. brigade Stab 13. divizije odložio napad. Već 24. septembra sve jedinice povučene su na ranije položaje. U borbi za Zlobin neprijatelj je imao gubitaka u ljudstvu i materijalu, koji su u operativnom izvještaju Štaba 13. divizije vjerojatno bili precjenjeni (81 poginuo i 93 ranjena), ali i gubici 13. divizije bili su veliki: 20 mrtvih, 46 ranjenih i 23 nestala borca.²³

Jedan od osnovnih uzroka tog neuspjeha leži u potcjenjivanju neprijatelja. Napomena Štaba 13. divizije da

⁰¹ A VII, k. 922, br. reg. 13/1.

²² Oko 300 vojnika, vjerojatno iz 848. puka, čiji su dijelovi branili Zlobin.

²⁴ A VII, k. 913, br. reg. 11/1.

zadatku treba »prići sa svom ozbiljnošću« nije zvučala nimalo ubjedljivo poslije podataka da je neprijatelj slab i da neće pucati na naše borce. U zapovjesti za napad Štaba 3. brigade još više se podvlači slabost neprijatelja. Njegove snage u Zlobinu stvarno nisu bile jake (nepotpun 3. bataljon 846. puka 392. divizije), ali je trebalo znati da će komunikaciju Novi — Kraljevica, koja bi padom Zlobina bila direktno ugrožena, neprijatelj uporno braniti, te da će, otuda, nastojati da i Zlobin pojača. Stoga je, u skladu s važnošću zadatka, trebalo jedinice pripremiti za uporniji i brži rad, a ne slabiti njihovu udarnu snagu uvjeravajući ih da je neprijatelj slab i da se neće boriti.

Zbog tog neuspjeha, Stab 13. divizije i Stab 11. korpusa odustali su od izbijanja na more. Divizija je sada dobila zadatak da štiti slobodni teritorij Gorskog kotara i osmatra i izviđa okolne neprijateljeve garnizone i komunikacije. Prva brigada dobila je zadatak da dijelom snaga iz rejona Jasenka zatvori pravac Jasenak — Mrkopalj i osmatra i izviđa prostoriju Ogulin, Drežnica, Jezerane, komunikacije koje od tih uporišta izvode ka Jasenku, kao i glavnu komunikaciju Ogulin — Brinje. Ostali dijelovi 1. brigade bili su na odmoru u Mrkopalju. Druga brigada trebalo je da zatvori pravce Vrbovsko — Sušice — Ravna Gora i izviđa komunikacije Vrbovsko — Gomirje — Ogulin i Vrbovsko — Zdihovo i garnizon Ogulin. Trećoj brigadi naređeno je da zatvori pravac Zlobin — Vrata i osmatra garnizone Zlobin i Lič. Prvi odred, iz rejona Grižane, Ledenice, imao je da minira i ruši komunikacije u Hrvatskom primorju i da zatvara pravce koji otuda izvode ka Mošunama i Stalku, a 2. odred, razmješten u rejonu Grobničkog polja, da ruši komunikacije koje od Rijeke i Sušaka vode ka sjeveroistoku.²⁴

²⁴ AVII, k. 913 A, br. reg. 32/2.

Borbe 43. divizije oko komunikacija sjeverno od Rijeke

Štab i sve tri brigade 43. divizije bili su početkom septembra na prostoru sjeverno od Rijeke i zapadno od Klane. Prva brigada djelovala je u Grobništini i Kastavštini, da bi pritiskom na neprijateljeve snage između Rijeke i Gornjeg Jelenja olakšala borbu 13. diviziji, koja je početkom septembra napadala neprijatelja na komunikacijama između Rijeke i Crikvenice.

Druga brigada bila je raspoređena sjeverno i istočno od Klane. Ona je 2. septembra izvršila demonstrativni napad na Jelsane da bi izazvala intervencije iz okolnih garnizona i tukla ih na otvorenom polju. Neprijatelj je, zaista, intervenirao, ali se kretao na širokom frontu i vrlo oprezno, pa se nije dao iznenaditi, zbog čega je akcija obustavljena, a brigada se pomakla sjevernije od Ilirske Bistrice u rejon sela Koritnica. Tamo je na slobodnom teritoriju Slovenije ostala na odmoru i sređivanju desetak dana, da bi se opet vratila na prostor istočno od Ilirske Bistrice i u Gumance. Treća brigada nalazila se i izvodila manje akcije sjeverno od Grobnika orijentirana dijelom prema Klani, a dijelom prema Rijeci, da bi pritiskom prema Rijeci, sredinom septembra, olakšala zajedničku akciju dviju brigada 13. divizije i 1. brigade 43. divizije na neprijateljev aerodrom na Grobničkom polju.

Neprijateljev garnizon u Klani predstavljao je veliku smetnju za manevre jedinica 43. divizije i njihove akcije na saobraćajnici Rijeka — Trst, pa je njen štab rješio da ga likvidira upotrebom svih triju svojih brigada, kojima bi to bila prva zajednička akcija. Znalo se da treba računati na snažan otpor u samom garnizonu i na borbu s neprijateljevim pojačanjima koja su mogla pristići iz jakih garnizona s glavne komunikacije od Rijeke do Ilirske Bistrice. S te komunikacije u pravcu Klane vodilo je nekoliko dobrih cesta.

Neprijateljeva posada u Klani sastojala se od 350 vojnika, Nijemaca i Rupnikovih slovenačkih domobrana,

naoružanih s nekoliko teških minobacača. Zgrade su bile utvrđene, a oko garnizona bilo je desetak bunkera. Ob-rambene položaje neprijatelj je ojačao poslije napada 1. brigade u julu.

Raspored 43. divizije za napad bio je:

— Prva brigada »Vladimir Gortan« napadala je upo-rište svim svojim snagama, osim 4. bataljona koji je dobio zadatak da drži položaje na Gumancu. Brigada se osigurala iz pravca Rijeke. Druga brigada zaposjela je položaje zapadno od Klane na liniji Lipa — Novokra-ćine — selo Sušak, sa zadatkom da odbije neprijatelja ukoliko pokuša pomoći napadnutom garnizonu iz pravca Rupe, Jelšana i Ilirske Bistrice. Treća brigada na liniji Marčelji — Garići imala je zadatak da spriječi prodor neprijatelja iz Kastva i Rijeke.

Napad je počeo 14. septembra. Jedinice 1. brigade privukle su se pod zaštitom mraka u neposrednu blizinu utvrđenja. Neprijatelj je primjetio pripreme i odgovorio snažnom baražnom mitraljeskom i minobacačkom vat-rom. Naši minobacači i top uništili su i oštetili nekoliko bunkera. Borba je trajala do 15 sati i svi pokušaji da se skrši neprijateljev otpor bili su bezuspješni. Osjetilo se pomanjkanje oruđa za rušenje jakih utvrđenja.

Na položaje 2. brigade neprijatelj je napadao iz Ru-
pe i Ilirske Bistrice, ah je bio odbijen. Treća brigada vodila je, također, do 14 sati borbu s neprijateljem koji je nadirao iz Rijeke, a zatim se povukla na izvorni dio Rječine. Neprijatelj nije pokušao da nastavi pokret u pravcu Klane.

U borbama za Klanu neprijatelj je imao 8 poginu-
lih i 12 ranjenih vojnika. Gubici 43. divizije iznosili su 4 mrtva i 9 ranjenih boraca.

Pet dana kasnije (19. septembra) trebalo je ponov-
no napasti Klanu, sada u suradnji sa savezničkom avi-
jacijom. Bilo je predviđeno da saveznički avioni bom-
bardiraju Klanu, a zatim da je jedinice 43. divizije na-
padnu. Određenog dana one su zauzele polazne položaje
i bile na njima do 16 sati, kada je bilo predviđeno bom-
bardiranje. Tačno u 16 sati došla su dva saveznička
aviona, preletjela Klanu na velikoj visini i bacila bombe

na deset kilometara udaljeno selo Novokračine, gdje uopće nije bilo neprijatelja. Avioni su srušili nekoliko kuća i ubili i ranili nekoliko seljaka. Bacili su i dvije bombe na položaje 2. brigade, između Klane i Lisca, ali joj nisu nanijeli gubitke. Posle takve »saradnje« savezničke avijacije, brigade su se povukle na svoje sektore i djelovale odvojeno.

Prva brigada, između dva napada na Klanu, sudjelovala 15. septembra u napadu 13. divizije na aerodrom Grobničko polje. Osiguravala je izvršenje zadatka 13. divizije na pravcu Čavle — Grobnik — Donje Jelenje — Podkilavac sa zadatkom da spriječi dolazak pojačanja iz Rijeke i Kastavštine. Jedinice 13. divizije, nakon uporne borbe koja je trajala cio dan, uspjele su predvečer da slomiju otpor u bunkerima iznad aerodroma i da zapale hangare.

Prva brigada »Vladimir Gortan« vodila je također, borbu cio dan. U žestokim borbama s neprijateljevima snagama koje su napadale s tenkovima, oklopljenim automobilima i topovima, neprijatelj je odbijen i nije uspio doći do aerodroma. Brigada je imala jednog mrtvog i 4 ranjena borca.

I dalje brigada napada neprijatelja na svom sektoru. Do 22. septembra njene jedinice izvršile su nekoliko uspješnih napada na neprijateljeve kolone i željezničke kompozicije na pruzi Rijeka — Fužine. Naročito je bio uspješan napad 4. bataljona, 21. septembra, na vojnu komunikaciju. Poginula su 23, ranjeno 18 i zarobljena 4 neprijateljeva vojnika.

U sadjeinstvu s 13. divizijom, 43. divizija učestvovala je u ponovnom napadu na Zlobin 24. septembra, na taj način što je s dijelom svojih jedinica, zatvarajući pravac prema Kikovici — Kamenjaku, posjela liniju Selišće (k. 285) — Cerniški vrh (k. 410) — Čudnić (k. 387) — Jelenje i fingirala napad na neprijatelja u Sušaku i Rijeci.

Neprijatelj je neprestano nastojao da nanese udarce 1. brigadi. Iznenadno ju je napadao koristeći se kišovitim vremenom i maglom. Tako je 25. septembra iznenadio dio prateće čete 1. brigade i komoru u selu

Podkilavac, te zaplijenio nešto hrane i dio njene arhive. Poslije tog napada 1. brigada se preko Trstenika povukla u Gumanac. Pokret je izvršen po vrlo ružnom i hladnom vremenu. U toku pokreta umrlo je nekoliko boraca od iscrpljenosti. Uslovi za opstanak Brigade na Gumanacu bili su vrlo teški. Najveći dio ljudstva imao je slabu obuču i odjeću, a ishrana je bila oskudna. Nakon nekoliko dana Brigada se ponovno vratila na Grobinštinu gdje se zadržala do 4. oktobra.

Druga brigada, poslije borbi za Klanu, djeluje na istom sektoru. Njeni su napadi usmjereni na rušenje željezničke pruge Rijeka — Postojna. Nakon višekratnog oštećivanja pruge (25. septembra — 60 metara, 26. septembra — 150 metara, 28. septembra — 180 metara), neprijatelj ju je jakim snagama napao 29. septembra i potisnuo na Gumanac. Vrlo je uporno nastojao da odbaci 2. brigadu što dalje u pravcu Snježnika. Borbe su se vodile do prvih dana oktobra, a zatim se 2. brigada prebacila na prostor sjeverno od Grobnika.

Treća brigada djelovala je na slovenskom teritoriju sjeverno od Klane (Gumanac — Zabići — Podgraji). Neprijatelj je neprestano krstario tim područjem i nastojao da joj, iznenadnim napadima, nanese gubitke. U jednom sukobu s neprijateljem, po hladnom, maglovitom i kišovitom vremenu, 3. brigada je 24. septembra 1944. godine pretrpjela znatne gubitke. Ranjen je bio i politički komesar brigade Vlado Vozila. Za vrijeme boravka na sektoru Zabići — Podgraji, Nijemci su, uz pomoć špijuna, iznenadili jedan bataljon, opkolili ga na spavanju i nanijeli mu osjetne gubitke u mrtvima i zarobljenima.

Brigada je djelovala od samog osnivanja u vrlo teškim okolnostima. Hladno i kišovito vrijeme, slaba ishrana i smještaj pod vedrim nebom, utjecali su prilično na njenu borbenu spremnost. Neprijatelj je poznavao stanje te najmlađe istarske brigade, i neprestanim napadima nastojao da je razbije. Ljudstvo je bilo potpuno iscrpljeno neprekidnim pokretima i borbama.²⁵

* Danilo Ribarić, Borbeni put 43. istarske divizije, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zagreb, 1969, str. 188.

Četrdeset treća divizija sa sve tri svoje brigade nalazila se u septembru 1944. godine na prostoru Obruča i Gumanca u vrlo teškim okolnostima, bez oslonca na naseljena mjesta. Neprijatelj je iz jakih i brojnih garnizona neprestano napadao i pokušavao da je razbije i tako umanji udarac, koji mu je u vojnom i političkom pogledu, zadan njenim osnivanjem. Štab Divizije upozoravao je Stab 11. korpusa da su uvjeti za boravak cijele 43. divizije na tom prostoru neizdrživi. Krajem septembra, Stab 11. korpusa naredio je 43. diviziji da uputi svoje brigade na druge sektore, pa je 1. brigada »Vladimir Gortan« upućena u Slovensko primorje, 2. brigada u Istru i 3. brigada u Gorski kotar, odnosno u Lokve.

*Neuspjeli pokušaj neprijatelja da uništi 13. diviziju
i njen napad na Vrbovsko*

Stab 11. korpusa, da bi ublažio problem ishrane jedinica u Gorskom kotaru, po odobrenju Glavnog štaba Hrvatske naredio je Stabu 13. divizije da svoju 2. brigadu uputi na područje Karlovačkog vojnog područja i razmjesti u rejonu Bosanci—Ribnik. Na njen raniji prostor prebacila se 1. brigada jer je trebalo da zatvori pravac Ogulin—Vrbovsko. Početkom oktobra jedinice 13. divizije uglavnom su se odmarale i sređivale. Stab 11. korpusa upozorio je Stab 13. divizije na potrebu ofanzivnih dejstava na neprijatelja.²⁶

Zbog jače koncentracije neprijatelja na Sušaku, 3. brigada je 7. oktobra ojačala pravac prema Sušaku, ešlonirajući se iza 2. odreda, koji je bio na Grobničkom polju. Jedan bataljon 1. odreda raspoređen je kraj Jasenka, kada je 1. brigada napustila taj pravac.

Borbeni dodir s neprijateljem kod većine jedinica izgubljen je i o njegovim koncentracijama, pregrupiranju i eventualnim namjerama malo se znalo, a i ono što je dolazilo do Štaba 13. divizije išlo je sporo i sa veli-

kim zakašnjenjem, tako da nije imalo gotovo nikakve vrijednosti. Zato se i događalo da su neprijateljeve operacije i akcije iznenadivale Štab 13. divizije, te štabove njenih brigada i odreda. O jačini i vrsti neprijateljevih snaga saznavalo se tek u toku borbe, i to, na osnovu vizuelnih osmatranja i po taktičkim postupcima upotrebljenim u borbi, a to je davalo vrlo slabe i nesigurne podatke. Obično su podaci bili uveličani, a ponekad su i cijele jedinice zamjenjene. Tako je bilo i 11. oktobra kada je neprijatelj koncentričnim napadom počeo operaciju na slobodni teritorij Gorskog kotara, polazeći iz Ogulina, Drežnice, Brinja i Zlobina da bi razbio 13. diviziju i osigurao saobraćajnicu Ogulin — Senj — Sušak. Na pravcu Ogulin — Trošmarija — Stubica — Brod Moravice napadali su: 33. ustaška bojna i jedan bataljon 847. puka 392. divizije, ojačani sa 4 tenka i artiljerijom — ukupno oko 2000 vojnika. Na pravcu Brinje — Drežnica — Jasenak — Mrkopalj nastupao je jedan bataljon 847. puka 392. divizije — oko 800 vojnika, i na pravcu Zlobin — Lokve — Delnice nastupali su 2. i 3. bataljon 846. puka 392. divizije ojačani sa 4 tenka i artiljerijom — ukupno oko 2000 vojnika. Izvan borbenih zona neprijateljevi vojnici prebacivani su sa 46 kamiona, da bi bili odmorni kada stupe u borbu i da bi na vrijeme stigli na odredište."

Ujutro 11. oktobra dijelovi 1. brigade na pravcu Trošmarija — Jadrč prihvatili su borbu s jakim snagama koje su nastupale iz Ogulina. Drugi bataljon privremeno je zadržao neprijatelja, ali je jaka kolona ustaša, koja se kretala putem Bosanci — Zdihovo, ugrozila lijevi bok tog bataljona, zbog čega se on brzo povukao na liniju Mali i Veliki Jadrč — Severin na Kupi, gdje je privremeno zadržao obadvije kolone. Do noći brojno jače snage ustaša potisnule su taj bataljon do linije Močila, gdje su manji dijelovi 2. bataljona ostali u kontaktu s neprijateljem, a glavnina se povukla u Lukovdol gdje je zanočila.

Sjutradan su vođene borbe na liniji Vučnik (k. 587) i Srednja gora (k. 623), te kraj Lovnika (k. 902), koje je

*7 AVII, k. 913, br. reg. 16/3.

neprijatelj, raspoložuci nadmoćnijim snagama, uspio zauzeti. Time se 12. oktobra operativna situacija pogoršala za 13. diviziju. Unutar obrane nalazila se 1. i 3. brigada, dok su 2. brigada i dva odreda ostala pozadi fronta.

Sagledavajući situaciju u svoj ozbiljnosti Stab 13. divizije naredio je 12. oktobra navečer Stabu 1. brigade da svojim snagama izvrši napad na neprijatelja u Hajdinama (na putu Vrbovsko — Srpske Moravice) i na Lovnik (k. 730), a ukoliko ga ne uspije zbaciti s tih položaja, da organizira obranu kraj Presike i zatvori pravac prema Srpskim Moravicama. Drugoj brigadi naredio je da sa dva bataljona operiše u rejonu Zdihovo i Lukovdol, u taktičkoj dubini neprijateljeve pozadine, kako bi olakšala položaj 1. brigadi. Prvi odred trebalo je da se hitno prikupi u rejonu Mrkopalja, a 2. odred u Mrzlim Vodicama, kako bi, prema potrebi, bili što bliže za napad na neprijatelja.

Stab 1. brigade uspio je da prikupi samo dva bataljona (1. i 4) s kojima je 13. oktobra ujutro napao na naređenom mu pravcu. Snage su bile preslabe da bi uspjele odbaciti neprijatelja. Istodobno je i neprijatelj pošao u napad s osloncem na dominantni položaj Lovnik, usmjeravajući glavni udar na Stremenicu, gdje je bio 1. bataljon, koji se pod pritiskom povlačio prema Jakšićima, a zbog njega i 4. bataljon uz cestu. Drugi bataljon uporno je branio pravac od Plemenitaša prema Brod Moravicama na položajima kraj M. Drage. Poslije podne on se povukao u Kute, odakle je bočno tukao neprijatelja na cesti Draga — Brod Moravice. Treći bataljon sa Štabom 1. brigade povlačio se preko Srpskih Moravica u Laze i D. Dobru. Potkraj dana obrana dijelova 1. brigade povezana je na liniji reke Dobre i ispred kote 606. Na njoj su bili 3. i 4. bataljon, dok su 1. i 2. bataljon ostali u pozadini neprijatelja u rejonu Okrugljaka (k. 856) — Golubinjaka.

Na odsjeku 3. brigade napad je nastavljen rano ujutro. Neprijatelj je pokrenuo i snage iz Široke Drage radi okruženja te brigade. Ona je na vrijeme primjetila manevar neprijatelja i na liniji Bukovca i Lapovačkog

vrha pružila jak otpor objema kolonama. Navečer je neprijatelj dijelom opkolio njeno lijevo krilo, zaprijetio joj okruženjem i ona se pod borbom povukla prema Delnicama i zaposjela položaje na južnom i zapadnom rubu toga mjesta.

Druge jedinice nisu bile na pravcima neprijateljevih napada i nisu stupile u kontakt s neprijateljem, pa su 1. i 3. brigada toga dana ponijele sav teret obrane.²⁸

Navečer je Stab 13. divizije ponovno naredio protunapade radi preuzimanja inicijative. Prva brigada dobila je zadatak da zatvori pravce prema Brodu na Kupi i prema Skradau, dok je 2. brigada trebalo da udari neprijatelja u leđa na prostoru Vrbovsko — Brod Moravice. Treća brigada je sa zaposjednutih položaja morala preći u napad na neprijatelja južno od Delnica i odbaciti ga u Lokve. U tome su joj trebalo da pomognu 2. i 1. odred u rejonu Lokava. Očito je da Stab 13. divizije nije imao podatke o neprijateljevim snagama, a, isto tako, ni o svojim jedinicama gdje se nalaze u svakom trenutku, jer su njegova naređenja bila uopćena, a sem toga i, objektivno, nisu se mogla izvršiti.²⁹

Stab 13. divizije da bi ostvario bolje veze s brigadama, premjestio je svoje komandno mjesto iz rejona Srpskih Moravica preko Skrada i Kupjaka u Begovo Razdolje. Tamo je bio prebačen i artiljerijski divizion 13. divizije, čija su oruđa zakopana, a divizion pretvoren u pješadijsku jedinicu jer je Štab 13. divizije procjenio da u pokretnim borbama ne može biti efikasno upotrijebljen.

Prva brigada je 13. oktobra izjutra protunapadom uspjela da za kratko vrijeme povрати Hajdine, ali nije uspjela da zaustavi dalji prodor neprijatelja jer su joj 1. i 4. bataljon sve do noći ostali pozadi neprijatelja u rejonu M. Draga, odakle su vršili izviđanja u pravcu Brod Moravica i Srpskih Moravica. Poslije podne su jake neprijateljeve snage napale 2. i 3. bataljon 1. brigade

²⁸ Svetozar Tintor, Isto, str. 191.

Druga brigada tih dana primala je naređenja sa zakašnjenjem zbog čega je 4 dana ostala pasivna, pa time nije ispoljila inicijativu potrebnu u takvoj situaciji.

na liniji rijeke Dobre i nakon jednosatne borbe odbacili ih i oslobodili sebi put prema Skradu gdje su izbile do mraka. Prvi i 4. bataljon bili su neaktivni. Oni su noću 14/15. oktobra prešli željezničku prugu i stigli u rejon Ravne Gore u sastav 1. brigade.

Napad 3. brigade nije uspio. U toku njegova izvođenja neprijatelj je na centru izvršio snažan protunapad i probio njenu obranu razdvojivši je na dva dijela. Dva su bataljona odbačena prema Crnom Lugu, a jedan prema Kupjaku. Neprijatelj se kroz tanku obranu sjeverno od Lokava probio u Delnice. Na desnom krilu obrane 14. oktobra bili su dijelovi 3. brigade 43. divizije, pa su i oni protunapadom neprijatelja bili 15. oktobra odbačeni ka Crnom Lugu. Prvi i 2. odred nisu ispoljili veću aktivnost u pozadini neprijatelja.

Stab 1. brigade naredio je 15. oktobra svojim bataljonima da zaposjednu položaje 2—3 km južno i istočno od Kupjaka. Tom odlukom se Stab 1. brigade odrekao jakih položaja između Skrada i Kupjaka, jer ibi mu za leđima bile neprijateljeve snage u Delnicama. Na posjednutim položajima 1. brigada je dočekala noć, iako je neprijatelj odlučnim napadima nastojao da se probije prema Mrkopalju. Pred mrak se vodila oštra borba za Sijsku Kosu, koja je nekoliko puta prelazila iz ruke u ruku, da bi na kraju 1. brigada zanoćila u njoj. Druga brigada je bila u Brod Moravicama, te joj je naređeno da se prebaci u Skrad i da s leđa napadne neprijatelja koji je napadao na položaje 1. brigade.

Narednog dana (16. oktobra) borbe su nastavljene.. Kod 1. brigade zamor je gotovo svladao borce, koji su se krajnjim naporima borili ili se prebacivah na naredne položaje. Ipak, jedinice su ostajale na svojim mjestima sve dok se nisu spojile neprijateljeve snage iz Kupjaka i Delnica, te poslije podne zajednički napale 1. brigadu, potisnule je prema Ravnoj Gori i ušle u Skrad. Dok je 1. brigada odolijevala napadima ustaša i Nijemaca, 2. brigada je pripremala napad na Skrad. Kad je osjetio njeno približavanje, neprijatelj prelazi prvi u napad kod Malog Selca, razbija je i potiskuje prema Crnom Lugu

i u dolinu gornjeg toka rijeke Dobre. Štab i dio 3. brigade povukli su se prema Begovom Razdoblju.

Narednog jutra 1. brigada krenula je u napad i za kratko vrijeme odbacila neprijatelja u Kupjak i Zalesinu. Ona je ponovno zaposjela ranije položaje ispred Starih Laza. U međuvremenu je neprijatelj dio snaga iz Sungera, koje su operirale protiv 3. brigade kraj Lokava, vratio natrag i preko Mrkopalja izašao 1. brigadi za leđa. Taj manevar popraćen je jakim napadom s fronta iz Kupjaka i Zalesine. Treća brigada nije se aktivirala, pa je 1. brigada došla u težak položaj. Krajnjim naporima ona je izbjegla opkoljavanje. Odsudna borba vodila se u rejonu Sič—Jasen i na ovladavanju kotama 909 i 813 (2—3 km jugozapadno od Ravne Gore). Prvi i 4. bataljon 1. brigade prenočili su sjeverno od Ravne Gore, a njen 2. i 3. bataljon južno od Ravne Gore, na putu Ravna Gora — Jasenak. Druge jedinice 17. oktobra nisu učestvovala u borbama.

U toku 18. i 19. oktobra na svim sektorima vladalo je zatišje. Prva brigada sa dva bataljona (1. i 4) blokirala je Ravnu Goru sa sjeverne strane na liniji Javorova kosa (k. 1016) — selo Vrh — Uglješ (k. 1048), dok su se 2. i 3. bataljon odmarah u Jablanu i Sušicama. Štab 13. divizije i artiljerijski divizion prebacili su se iz Begovog Razdolja preko Jablana kod Vrbovskog u Lukovdol. Štab 3. brigade s jednim bataljonom prebacio se zapadno od Delnica na prostor Delnice — Crni Lug, gdje su mu otprije bila dva bataljona.

Noću 19/20. oktobra neprijatelj je pod zaštitom mra-ka napustio Ravnu Goru i ostavio na liniji Šijska Kosa — Stari Lazi zaštitne dijelove. Ujutro su 1. i 4. bataljon 1. brigade napali zaštitnice na Šijskoj Kosi, ali su naišli na iznenađujuće slab otpor, koji je ubrzo poslije toga i prestao, jer se neprijatelj naglo i ubrzano povukao prema Delnicama. Druga brigada napala je neprijatelja u Skradu, a 3. brigada u Lokvama. Ali, ti napadi nisu bili uspješni. Istog dana Štab 13. divizije dobio je obavještenje da se neprijatelj povlači prema Delnicama, te je naredio da se goni i to: 1. brigada pravcem Mrkopalj — Sunger — Belo Selo; 2. brigada na pravcu Kupjak —

Delnice; 3. brigada da sa dva bataljona presječe saobraćajnicu Lokve — Belo Selo, a s jednim Lokve — Mrzle Vodice. Stab 13. divizije premjestio je komandno mjesto iz Lukovdola u M. Drage.

Sve tri brigade vodile su 21. oktobra napadne bojeve. Prva brigada napala je neprijateljevu posadu u Sungeru i Brestovoj Dragi. U dvosatnoj borbi ona je prisilila dvije neprijateljeve čete (oko 300 vojnika) da se povuku u Belo Selo. U međuvremenu je neprijateljeva grupacija u Delnicama, pošto je osjetila slabije snage na pravcu Ravna Gora — Vrbovsko, odlučila da se probije u tom pravcu, a ne prema Lokvama i Sušaku, kako je bilo prije planirano. Ta grupacija odlučno napada 2. brigadu, odbacuje je s puta i preko Kupjaka brzo izbija u Ravnu Goru. Stab 1. brigade da bi osigurao leđa, uputio je 1. bataljon da zaposjedne položaje na Poljičkoj kosi (između Mrkopalja i Ravne Gore). Drugi odred, koji je bio zapadno od Delnica, ušao je oko podne u Delnice bez borbe. Treća brigada odbila je nekoliko napada koji su preduzimani iz Lokava prema selu Homer da bi se neprijatelj probio za Sušak.

Posljednjeg dana ove operacije, 22. oktobra, 1. i 3. brigada napadale su neprijatelja u pravcu Zlobina. Dijelovi 1. brigade ušli su u Lokve i Belo Selo. Druga brigada ušla je u Ravnu Goru iz koje je neprijatelj dijelom preko Gomirja produžio za Ogulin, a dijelovi 33. ustaške bojne ostali su u Vrbovskom.

Neprijateljev plan da uništi 13. diviziju nije uspio. Ona je u dvanaestodnevnom borbama pretrpjela teške gubitke: 31 poginuo, 67 ranjenih, 11 zarobljeno i 121 nestao borac i starješina,³⁰ ali je i dalje spremno nanosila udarce neprijatelju. U otvorenim sukobima, a više iz zasjeda četa i bataljona, u koje su upadale manje ili veće grupacije neprijatelja, procjenjeno je u Stabu 13.

³⁰ Svetozar Tintor, isto, str. 193. U ovim ofanzivnim i defanzivnim borbama veliki broj boraca je nestao. Najveći broj se izgubio na jako ispresecanom zemljištu, pa su u lutanju našli na druge jedinice i priključili im se, ili su ostajali kod pojedinih seljaka do završetka operacije. Nekoliko dana nakon borbi oni su našli svoje jedinice.

divizije da je ubijeno 210 (od čega 2 viša i 4 niža oficira) i ranjeno 280 neprijateljevih vojnika.

Iako je u cjelini, s obzirom na jačinu neprijateljevih snaga, 13. divizija imala vidnih uspjeha, ipak su, manje-više, sve njene jedinice ispoljile i slabosti, koje su učinile da ti uspjesi ne budu i veći. Druga brigada i oba odreda, na primjer, mogli su iz pozadine da vrše pritisak na neprijatelja, ali nisu pokazali dovoljno energičnosti, te se njihova aktivnost gotovo nije ni osjetila. Prva brigada, također, nije uvijek dještovala kao cjelina, jer njen štab, naročito prvih dana borbe na pošumljenom zemljištu, nije uspjevao da drži bataljone čvrsto u rukama. Štab 3. brigade je od 14. do 18. oktobra imao na raspolaganju samo jedan bataljon, dok su ostali bili u rejonu Crnog Luga. To je tu brigadu tih dana skoro sasvim pasiviziralo. Ali, svakako, najozbiljniji nedostatak, u prvom redu Štaba 13. divizije, bio je u tome što nije učinjeno ništa da bi se boljim grupisanjem snaga počesno (po dijelovima) tukle neprijateljeve kolone, već je, u želji da se zaštiti čitav slobodni teritorij, svuda pružan frontalni otpor.

Poslije dvodnevnog odmora u Sungeru i Mrkopalju, 1. brigada smjenila je 2. brigadu u Sušicama i Jablanu i posjela položaje sa zapadne i južne strane Vrbovskog. Druga brigada zaposjela je položaje lijevo od 1. brigade na pravcu Vrbovsko — Srpske Moravice na liniji: Stremenica (k. 726) — Presika. Drugi odred preuzeo je položaje od 3. brigade na liniji Gornje Jelenje — Fužine. a ta je brigada prešla u rejon Brod Moravica, gdje je obrazovala divizijsku rezervu. Prvi odred ostao je na sektoru Jasenak — Drežnica. Takav raspored bio je usko povezan s predstojećim napadom 13. divizije na neprijateljevu posadu u Vrbovskom.

Drugi bataljon 1. odreda ušao je 27. oktobra u sastav 3. brigade, čime je ta brigada bila organizacijski i formacijski popunjena i izjednačena sa drugim brigadama.³¹ Istog dana ta brigada smjenila je 2. brigadu na položajima jugoistočno od Srpskih Moravica, jer je sju-

³¹ AVII, k. 913, br. reg. 35/3.

tradan učestvovala na glavnom pravcu udara 13. divizije u napadu na posadu u Vrbovskom. Draga brigada prebačena je u rejon Lukovdola.)

Neprijatelj je poslije dužeg vremena opet uspostavio jak garnizon u Vrbovskom, u namjeri da u njemu ostane za stalno. Položaj tog mjesta, s jakom posadom (bojna ustaša i bataljon legionara), bio je višestruko značajan za neprijatelja: osiguravao je nesmetan život velikom garnizonu u Ogulinu; posredno je osiguravao saobraćajnicu preko Kapele na dionici Ogulin — Brinje, jer je duže zadržavanje jedinica NOVJ u trouglu Vrbovsko — Ogulin — Drežnica, bez sistema snabdijevanja iz pozadine bilo neodrživo, a operativno vrlo opasno; posada tog garnizona kontrolirala je koridor sa desne obale Kupe, osobito na sektoru Lukovdola, što je posebno otežavalo snabdijevanje hranom iz Korduna i područja Karlovca.

Sve je to utjecalo na odluku Štaba 11. korpusa da naredi Stabu 13. divizije da što prije likvidira tu posadu, ne čekajući da se borci malo bolje odmore i fizički i psihički pripreme za nove napore.³²

Danju 28. oktobra, poslijepodne, izvršen je napad na Vrbovsko. Prva brigada napadala je pravcem Jablan — Senjsko, 2. brigada (bez dva bataljona) pravcem Lukovdol — Stubica — Vrbovsko, a 3. brigada pravcem Srpske Moravice — Hajdini — Vrbovsko. Dva bataljona 2. brigade bila su u divizijskoj rezervi. Napad nije izvršen jednovremeno, te i pored nekih početnih uspjeha na svim pravcima, nijedna brigada nije izvršila zadatak. Ni u ponovnom napadu, u 23 sata, nije postignut uspjeh. Jedinice 13. divizije bile su premorene, na što je, sem inače loše kondicije slabo hranjenih boraca, znatno utjecalo i loše vrijeme. No, ni štabovi i komande nisu pokazali dovoljno energičnosti u pripremi, ni u toku izvođenja napada. Glavni štab Hrvatske u depeši upućenoj 31. oktobra Stabu 11. korpusa, ocjenio je taj napad ovako: »Napad na Vrbovsko izveli ste slabo. Gubici od jednog poginulog i 4 ranjena pokazuju da nije ni postojala

³² Zbornik, tom V, knj. 34, dok. tor. 118.

BROJNO STANJE I NAORUŽANJE 11. KORPUSA NOVJ
U OKTOBRU 1944. GODINE*

JEDINICA	BROJNO STANJE		PJEŠ. NAORUŽANJE							ARTILJERIJA							ZA VEZU				KONJA	
	PO SPISKU	NA LICU	pušaka	automata	puško mitralj. 4	mitralj.	lakih bacača	teških bacača	»PIAT« brdskih topova	poljskih topova	haubica	protivtenkov- skih pušaka	protivtenkov- skih topova	protivtenkov- skih mitralj.	nagaznih mina	radio- stanica	električni centrala	telefona	jahaćih	tegljećih tovarnih		
Stab 11.																						
11. korpusa sa delovima	522	424	245	110	12						1	2	12	3	6	35	9	2	18			
13 divizija	3.759	3.108	1.890	219	118	31	10	9	6	4	1	2	12	2	52	6	8	45	22	81	108	
35. divizija	3.538	2.714	1.520	236	145	18	11	11	11		3	2	10	5	3	48	4	5	32	25	37	152
43. divizija	3.519	3.095	1.582	301	123	19	12	5	2				7	4	13	4	5	21	11	19	52	
Grupe odreda	1.353	1.168	691	112	67	5	2				1			80	1	12	11	2	4	18		
Centri za obuku	166	166	20	2	2												1					
Jedinice voj- ne oblasti (pozadinske)	3.962	3.590	2.276	193	92	7	1								1	27	88	6	33	18		
Svega	16.819	14.265	8.224	1.173	557	80	36	25	19	4	4	4	31	5	11	205	19	53	233	65	176	366
Od toga žena	601	521																				

* Zbornik, tom V, knj. 34, dok. br. 109.

volja da se zauzme uporište koje je od velikog značaja za Gorski kotar.«

Poslije neuspjelog napada 13. divizija je blokirala posadu Vrbovskog ne dozvoljavajući da joj se doprema snabdijevanje iz Ogulina, a čekajući povoljan trenutak da je napadne i protjera. Ali, do odlaska 13. divizije za Liku, vođene su samo manje borbe na periferiji mjesta.

Opće stanje u 11. korpusu početkom novembra 1944.

Situacija na operativnom prostoru 11. korpusa bila je početkom novembra 1944. godine općenito dosta povoljna. Široki slobodni teritoriji u Gorskom kotaru i Lici bili su pod kontrolom snaga NOVJ i na širokom pojasu, čvrsto povezani sa slobodnim teritorijem 4. korpusa u gornjem toku rijeke Korane, a sa slobodnim teritorijem 7. slovenačkog korpusa u gornjem toku rijeke Kupe. Glavnina 43. divizije bila je u sjeverozapadnom dijelu Gorskog kotara, dok su njena 2. brigada i jedinice Operativnog sektora Istre (grupe odreda) vodile neprekidne borbe u unutrašnjosti Istre pod vrlo teškim uvjetima zbog guste mreže jakih neprijateljevih garnizona u trouglu Rijeka — Trst — Pula.

Sve tri divizije 11. korpusa bile su formacijski približno ujednačene. Artiljerijske divizione imale su 13. i 35. divizija, a po grupu partizanskih odreda u svom sastavu 13. i 43. divizija. Brojno stanje i naoružanje jedinica 11. korpusa vidi se iz priloženog pregleda.

Moralno-političko stanje u jedinicama 11. korpusa bilo je vrlo dobro. Tome su doprinosili vrlo živ politički rad u svakom predahu između borbi, krupne naše i savezničke pobjede na svim frontovima, a naročito oslobođenje Beograda, zatim dobro političko stanje pozadine, poboljšano materijalno snabdijevanje i sigurno sanitetsko zbrinjavanje. Ranjenici nisu više upućivani u Italiju, sem u izuzetnim slučajevima (teže operacije i slično), jer su mogli biti upućeni u konačno oslobođene dijelove

naše zemlje (Split je oslobođen 26. oktobra, a srednjodalmatinski otoci i ranije).

Sve jedinice 11. korpusa svečano su obilježile go-dišnjicu Oktobarske revolucije (7. novembra) uz prigodna predavanja političkih komesara.

Pregled nacionalnog i socijalnog sastava 11. korpusa (u jesen 1944. godine) pokazuje da su seljaci i radnici činili njegovu osnovnu masu (85,25%) i bili podjednako zastupljeni, ah ni broj obrtnika (zanatlija) nije bio mali (11,70%). Naionalna i socijalna zastupljenost razlikovala se od divizije do divizije (odnosno, od regije do regije). U 35. diviziji (ličkoj) bilo je podjednako Srba i Hrvata, a najviše seljaka (60%/o). U 13. diviziji (primorsko-goranskoj), bilo je 80% Hrvata, 12%/o Srba i 8% Talijana i ostalih. Po socijalnoj pripadnosti u njoj je bilo najviše radnika (65%). U 43. diviziji (istarskoj), borili su se Hrvati iz Istre (94%) i nešto Talijana (6%), a po socijalnoj pripadnosti bili su pretežno seljaci (56%). U partizanskim odredima i teritorijalnim komandama kopnene vojne oblasti bilo je 55% Hrvata i 42% Srba, a po socijalnoj pripadnosti 50% seljaka i 40% radnika.

Borbe i manevri 43. istarske divizije

Istarska divizija bila je početkom oktobra raspoređena sjeverno od Rijeke i istočno od komunikacije Rijeka — Trst. Njena 1. brigada bila je na prostoru Gumanca, Čavla, Podkilaveca, orijentirana glavninom snaga prema sektoru Rijeke. Druga brigada nalazila se zapadno i sjeverno od nje, na sektoru Zabiča, Podgraja, orijentirana prema pruzi i cesti Sapjane — Ilirska Bistrica. Treća brigada bila je, također, orijentirana prema komunikaciji Rijeka — Trst na odsjeku Sapjana.

Neprijatelj je 1. oktobra izvršio ispad jačim snagama iz Klane i Ilirske Bistrice prema Gumancu, da bi jedinice 2. i 3. brigade odbacio dalje od komunikacije. Poslije manjeg napredovanja, bio je protunapadima odbačen u polazne baze.

Da bi olakšao snabdijevanje hranom, Stab 43. divizije naredio je 3. oktobra da se izvrše izvjesna pomjeranja brigada, tako da je 1. brigada snabdijevana iz slovenačkih sela sjeverno od Ilirske Bistrice (Koritnica, Jurišče), 2. brigada ostala je na sektoru Podkilavec, Klana, da bi se snabdijevala iz sela Kastavštine, a 3. brigada jugozapadno od Ilirske Bistrice, da bi se snabdijevala iz sela Zabiča i Jelšana.

Neprijatelj je 4. oktobra ponovio ispad prema Gumancu, pa je jedan bataljon 3. brigade bio iznenađen kod Zabiča i razbijen, a cijeloj 3. brigadi još više otežano snabdijevanje na tom sektoru. Zbog toga je postavljeno pitanje mogućnosti njenog daljnjeg zadržavanja na tome sektoru. Ponovnim brzim prodorom dviju neprijateljevih kolona iz Klane i Ilirske Bistrice prema Gumancu, 8. oktobra, jedinice 3. brigade bile su ponovno potisnute s položaja bez jačeg otpora. Da bi se ta mlada brigada sredila i odmorila, Štab 11. korpusa prihvatio je prijedlog Štaba 43. divizije da se ona povuče dublje na slobodni teritorij Gorskog kotara, u Delnice, i da privremeno bude pod komandom Štaba 13. divizije, što je i izvršeno 9. oktobra.

Jedinice 43. divizije održavale su dobre i stalne veze s dijelovima 13. divizije kod Zlobina, sa svojim istarskim partizanskim odredom na Krasu i Učki, kao i sa slovenačkim jedinicama iz sastava 7. korpusa sjeverno od Ilirske Bistrice.

U Istri jedinice Operativnog sektora vršile su prepade na neprijateljeve jedinice u pokretu i prikupljale i važne podatke o neprijateljevim pokretima. Jedna partizanska četa Pulskog NOP odreda napala je iz zasjede 1. oktobra nedaleko od Poreča jedan vod njemačkih biciklista (iz 278. divizije) i skoro potpuno ga uništila, a opremu zaplijenila.³³ Podaci koje je naša obavještajna služba slala s područja Istre prošljeđivani su savezničkim vojnim misijama. Saveznička avijacija skoro svakodnevno napadala je istarske lučke garnizone i pristaništa, pa su njemačke snage bile u neprekidnom pokretu, očekujući neku desantnu operaciju na obale Istre.

³³ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. tor. 118.

Prema direktivi Štaba 11. korpusa, upućenoj početkom oktobra, Štab 43. divizije uputio je 10. oktobra, 2. brigadu preko komunikacije Rijeka — Trst na sektor Vodice — Skrapno. S brigadom je krenuo i politički komesar 43. divizije. Poslije prelaska preko željezničke pruge i ceste, brigada se rasporedila na prostoru Brgud, Mune, Račja Vas i odmah počela da ometa saobraćaj na cesti Rijeka — Trst Poslije desetak dana ona se spustila dublje u Istru, na sektor Buzet — Pazin. Za to vrijeme, sredinom oktobra, 1. brigada pojačala je sa sjevera pritisak na komunikacije Rijeka — Trst. Njen 1. bataljon u borbi kod Pregarja nanio je jednoj njemačkoj jedinici i bjeloj gardi osjetne gubitke, što je izazvalo vrlo živu reakciju neprijatelja. Poslije nekoliko borbi na sektoru Ilirske Bistrice, 1. brigada prebacila se 15. oktobra na sjever na slovenački slobodni teritorij kod Postojne. Tamo je zajedno s jedinicama 7. korpusa izvršila nekoliko uspješnih akcija, a potom se krajem oktobra povukla na sektor Cabra. Štab 43. divizije prešao je, također, na taj sektor i smjestio se u Prezidu. Jedinice 43. divizije, 1. i 3. brigada, kontrolirale su zapadni dio Gorskog kotara dok je 13. divizija vodila borbe na području Vrbovskog i spremala se za odlazak u Liku.

Poslije dolaska u Bujštinu, Štab 2. brigade u suradnji s vojnopozadinskim vlastima i NOO-ima počeo je mobilizirati nove borce. Mobilizirano je 30 boraca koji su se kretali uz Štab 2. brigade. Prema zadatku Štaba 43. divizije trebalo je raščistiti i pitanje grupe tršćanskih partizana talijanske narodnosti, koji su bili okupljeni u bataljonu »-Cikonja«. Grupa je brojala oko 50 ljudi. Po prikupljenim podacima najviše su se zadržavali na Koparštini, a povremeno su dolazili i u sela Bujštinne. Akcije nisu uopće poduzimali. Trebalo je ustanoviti kakvi su to partizani i odmah ih aktivirati u borbi protiv okupatora. Uspostavljena je veza i dogovoreno je, da se već narednih dana izvrši nekoliko zajedničkih akcija.

Noću 3/4. novembra Štab 2. brigade s prištapskim jedinicama i novomobiliziranim borcima krenuo je u selo Abitanti. Pri dolasku u selo ustanovljeno je da se tu

već nalazi 1. bataljon, koji se, nakon akcije kod sela Čepića, povukao pred nadmoćnijim neprijateljem. Još se borci nisu ni razmjestili po kućama, kad je stražar kod posljednje kuće u pravcu sela Čepića, u kojoj se nalazio Stab bataljona i dio Štaba 2. brigade, otvorio vatru na neprijatelja koji se nečujno približio selu. U isto vrijeme primjećene su signalne rakete iz nekoliko pravaca. Bilo je jasno da neprijatelj nastupa iz nekoliko pravaca i opkoljava Abitante. Izdato je naređenje za hitam pokret i probijanje u pravcu sela Butori. Na tom pravcu nisu primjećene signalne rakete i, kao što je kasnije utvrđeno, neprijatelj nije bio na tom pravcu potpuno zatvorio обруč. U probijanju je nastalo komešanje i panika među novomobiliziranim borcima, koji su s dijelom starijih boraca skrenuli s pravca probijanja. Neprijatelj je jakom minobacačkom vatrom obasipao mjesto proboja kroz koje je prošla većina boraca. Neprijatelj je u svitanje zatvorio обруč i krvavo se obračunao s ranjenicima.

U okruženju su se našli i tršćanski partizani i grupa slovenačkih partizana. U probijanju i borbama palo je 25 boraca (među njima i nekoliko tršćanskih partizana), a 20 ih je nestalo ili su bili zarobljeni. Neprijateljevi gubici bili su znatni: 70 izbačenih iz stroja. U toku opkoljavanja sukobile su se njihove dvije jedinice i međusobno dobro iskrvarile. Među mrtvima bio je i komandant jednog njemačkog bataljona.

Poslije te borbe neprijatelj je pojačao napade na 2. brigadu. Da bi izbjegla opkoljavanje, nije smjela nikada dva puta zanočiti na istom mjestu. Poslije nekoliko dana neprijatelj ju je ponovno danju napao u selu Abitanti. Brigada je ostala tada bez radio-stanice, a zbog toga i bez veze sa Štabom Operativnog sektora za Istru. Do tada je ona održavala vezu sa 43. divizijom preko Operativnog sektora za Istru, jer je domet brigadne radio-istanice za održavanje izravne veze bio kratak. Dan prije gubitka radio-stanice, njen štab je dobio preko Štaba Operativnog sektora naređenje Štaba 43. divizije za pokret brigade u Gorski kotar.

Stab 2. brigade odredio je pravac pokreta bataljonima i zbornom mjesto u rejonu sela Bresta pod Učkom. Bataljoni su došli na zbornom mjesto gotovo prepolovljeni. Mnogi borci, bolesni i ranjavih nogu, ostali su na vojnopozadinskim stanicama. Mnogi su bili potpuno iscrpljeni, pa su u prolazu kroz svoja sela ostajali kod kuća, kasnije se javljali komandama vojnopozadinskih stanica i vraćali se u Brigadu. Bilo je i takvih koji su potpuno klonuli duhom, dezertirali iz svojih jedinica i zadržali se kod kuća.

Odmor pod Planikom bio je kratak. Predstojao je naporan marš preko Planika i prijelaz preko pruge i ceste Trst — Rijeka. Zadatak je bio otežan i time što je 2. brigada dopremala iz Istre u Gorski kotar volove i sol za ishranu vojske. Određen je pravac pokreta: sedlo između Planika i Lisine — raskrsnice ceste istočno od Zejana — prijelaz pruge i ceste Rijeka — Trst između Permana i Sapjana — Lisac — Željezna vrata — Pcdkilavec.

Pokret je počeo oko 9 sati. U prvim noćnim satima brigada je izbila na cđstu kod Zejana i, nakon kraćeg odmora, krenula prema pruzi. Kolona se kretala vrlo sporo. Pri svakom zastoju volovi bi polijekali i bilo je vrlo teško ponovno ih pokrenuti. I borci su se jedva držali na nogama. Izviđanjem je ustanovljeno da nema neprijatelja na pravcu pokreta. Trebalo je što prije preći cestu i prugu. Međutim, ljudstvo je bilo na kraju snaga. Neki su predlagali da se skrene u uvalu sjeverno od Zejana na otvorenom da se prenoći, preko dana da se odmori, a druge noći da nastave pokret. Stab 2. brigade odlučio je da se pokret nastavi po svaku cijenu. Kad su posljednji borci prelazili preko ceste, naišla je velika motorizirana kolona u pravcu Rijeke i presjekla put začelju kolone. Ipak je i začelje uspjele preći cestu. Neprijatelj je te noći i narednog dana opkolio, i dva dana pretraživao prostor kojim se 2. brigada povlačila. Pokazalo se da je odluka o nastavljanju pokreta bila ispravna i u datoj situaciji spasonosna.

Marš je nastavljen usporeno. U ranim jutarnjim satima kolona je prošla kroz Lisac i produžila u pravcu

Željeznih vrata. Tu se odmarala cijeli dan. Prizor je bio neobičan. Volovi su ležali nepokretno, oinūlo se da će uginuti. Kraj glava nalazilo im se sijeno koje nisu jeli. Dan je bio sunčan. Ljudi i stoka odmarali su se do večeri kad je nastavljen pokret u Podkilavec. Nakon oporavka u Podkilavecu, Brigada je 17. novembra krenula u Gorski kotar.³⁴

Snabdjevački marš 35. divizije preko Velebita

Otilne oktobarske kiše, naoblaka i magle ometali su snabdjevanje vazdušnim putem, koje ni onako nije bilo dovoljno. Dopremanje materijala s obale, preko sjeverne Dalmacije, bilo je otežano i nesigurno, jer su sve ceste bile pod kontrolom neprijatelja. Zato je Stab 11. korpusa zatražio preko Glavnog štaba Hrvatske da se jedna veća pošiljka odijela i opreme za 35. diviziju pošalje brodom direktno u Velebitski kanal, gdje bi je na slobodnom dijelu jadranske obale, kod Jablanca, prihvatile jedinice 35. divizije i tovarnim transportom prebacile preko Velebita u Liku. Prijedlog je prihvaćen i dolazak broda u Jablanac najavljen je za 23. oktobar.³⁵

Za prihvrat materijala određena je 3. brigada. Ona je 20. oktobra ostavila jedan bataljon na Ljubovu, pa je uvečer iz Vrepca krenula s tri bataljona preko Metka i Počitelja za Divoselo, odakle je noću, pod borbom, prešla cestu Gospić — Karlobag kod Brušana i preko Trnovca izbila u Jadovno. Kod Jadovnog razbijena je lokalna ustaška milicija. Za vrijeme odmora odbijeni su ustaški izviđački dijelovi koji su dolazili iz pravca Brušana i Baških Oštarija. Brigada je produžila marš preko Velebita, pravcem Bužimsko bilo — Bijeke stijene — Kugina kuća — Crni Padež, gdje je prenoćila pa preko Stirovače izbila na bilo Velebita i spustila se planinskim stazama prema morskoj obali kod Jablanca.

³⁴ AVII k. 1.322, br. reg. 2 i 38—49/3; Sećanje Danila Ribarica, ratnog komandanta 2. brigade 43. divizije.

³⁵ AVII, k. 569 A, br. reg. 30—1/6.

Pošto je 23. oktobra preuzet materijal s broda i dijelom natovaren na konje, a dijelom razdjeljen boricima, 3. brigada je prenoćila u Primorju, i 24. oktobra izjutra krenula uz Velebit, prema Stirovači. Po planu marša ona je is Velebita trebalo da se vrati najprečim pravcem na oslobođeni teritorij, tj. preko Kosinja i Studenaca na Ljubovo. Stab 35. divizije imao je <u vidu teškoće koje bi neprijatelj mogao pričiniti 3. brigadi prilikom prelaska ceste Gospić — Otočac, pa joj je zato uputio u susret 2. brigadu, da bi joj obezbjedila bokove na inaršu od Kosinja do Ljubova.

Druga brigada krenula je s tri bataljona 22. oktobra predvečer iz Krbavice, pravcem Kozjan — Ivčevića Kosa — Janjče — Kosinjski most na rijeci Lici u Kršu. Taj dio puta pređen je noću bez ometanja od neprijatelja. Iz Zamrštena kolona je krenula stazama preko Velikog Dumana, prema Kosinjskom Bakovcu. Ustaška milicija (Kosinjiska obrambena bojna) iz Gornjeg Kosinja i četnici iz Lipovog Polja pokušali su da joj ometaju pokret, ali su čelnim i bočnim obezbjeđenjima bili protjerani, pa je kolona izbila u Ruju, a odatle cestom, uz manja oiznemiravanja, produžila marš kroz Bakovac do Bovana (k. 902), gdje je zanoćila.³⁶

Narednog dana prije podne 2. brigada izbila je na raskršnicu planinskih staza kod Stirovače, gdje je po planu trebalo da se sretne s prethodnicom 3. brigade. Tu, međutim, još nije bilo nikoga, ali je preko radio-veze dobiveno obavještenje od Štaba 35. divizije da je 3. brigada preuzela materijal i krenula uz Velebit. Poslije podne uspostavljena je radio-veza i sa Štabom 3. brigade, koja je javljala da je stigla u Crni Padež i da otud odmah kreće na konak u Pazariški Bakovac. Idućeg jutra (25. oktobra), u 10 sati, brigade su se sastale u Pazariškom Bakovcu i predanile u zapadnim zaseocima Donjeg Pazarišta, da bi se odmorile i ravnomjerno rasporedile tovare opreme. Predvečer su obje brigade krenule planinskim masivom između Pazarišta i Kosinja, preko Dragnuša i Antinovice, ka Kruškici, na-

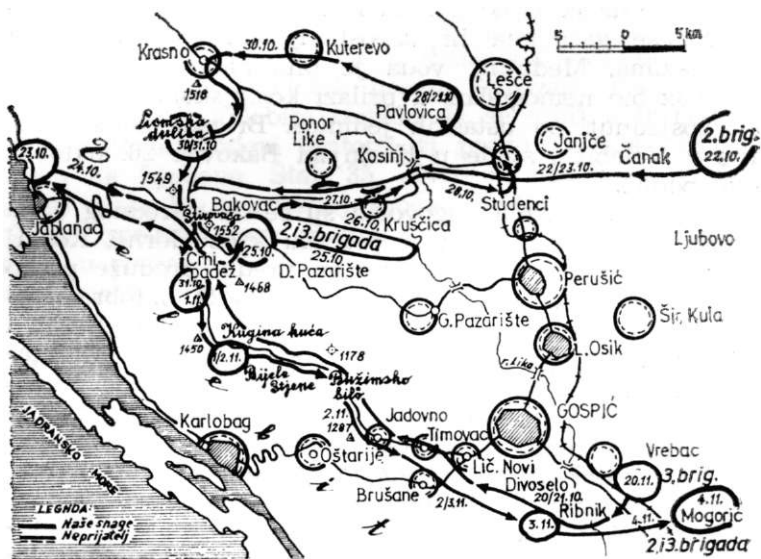
³³ Zbornik, tom V, knj. 34, dok. tor. 118

dajući se da će tamo u toku noći preći rijeku Liku, koristeći se gazovima ih uspostavljenim improviziranim prijelazima. Međutim, voda je bila nadošla, pa je tu prijelaz bio namogućan, a prilazi kosinjskom mostu bili su posjednuti od ustaških jedinica. Brigade su se vratile U Velebit i stigle u Kosimjski Bakovac 26. oktobra oko podne.

Štabovi brigada dogovorili su se da narednog dana uvečer krenu u borbenom poretku kroz Gornji Kosinj do mosta, zauzmu ga i, pošto ga pređu, produže preko Studenaca ka Ljubovu. Pokret je počeo 27. oktobra u 15 sati i, uz manji otpor, odvijao se po planu. Brzim i odlučnim nastupanjem dva bataljona iz prethodnice, zauzela su uvečer prilaze mostu. Pod zaštitom jake mitraljeske vatre s lijeve obale, koja je neutralizirala neprijateljevu vatru iz utvrde oko crkve sa druge strane rijeke, 3. bataljon 2. brigade prebacio se preko mosta, zauzeo otpornu tačku kod crkve i omogućio prijelaz kolone u Krš. Pokret je odmah produžen na istok u namjeri da se još u toku noći izvrši proboj preko željezničke pruge i ceste između Studenaca i Janjče, prema Ivčevića Kosi, gdje je u susret koloni trebalo da dođe bataljon 3. brigade s Ljubova.

Ustaška komanda »Velebit« pratila je kretanje pomenutih brigada kroz sela zapadne Like, pa je Stab 392. divizije, na njen prijedlog, odlučio da čvrstim posjedanjem linije Lešće — Janjče — Studenci — Perušić spriječi povratak brigadama u Krbavsko polje. Na tu liniju dovedene su do 26. oktobra -dvije bojne 4. ustaškog zdruga, jedan bataljon 846. puka 392. divizije, tenkovska četa 392. divizije i tenkovska satnija Poglavnikovog tjelesnog zdruga iz Gospića.

Prethodnica 2. i 3. brigade naišla je 28. oktobra, u 4 sata, južno od Janjče na vrlo jak otpor s linije Studenci — Janjče, pa je njeno izbijanje na Križanovo brdo bilo onemogućeno. Pokušaj da se cesta pređe nešto sjevernije, kod Janjče, također nije uspio, jer je neprijatelj brzo manevrirao tenkovima i jednom motoriziranom jedinicom. Pošto nisu uspjele prijeći cestu, obje brigade su se sa desetak ranjenika povukle u zaselak

Marš-ruta 2. i 3. brigade 35. divizije radi dopreme materijala sa jadranske obale od 20. oktobra do 4. novembra

Pardjovići, a zatim u Pavlovicu (kod Badlovića vrha, k. 1071), gdje su predatile i prenoćile. Pošto su na tome prostoru bile uznemiravane prepadima neprijateljevih izviđačkih jedinica, one su 29. oktobra krenule na zapad prema Kuterevu, u koji su ušle noću 29/30. oktobra poslije slabijeg otpora ustaške milicije, a zatim odmah produžile kroz Krasno, gdje je, bez otpora, razoružano oko 20 imilicionera, pa marš produžen dalje planinskom cestom na jug, kroz Velebit. Kod lovačke kuće u Lomskoj DuMbi bregade su zanoćile, pa su 31. oktobra, marširajući dalje na jug, stigle u Crni Padež na spavanje, na mjesto s kojeg su prije nedelju dana krenule prema Kosinju. Hranom isu se u toku tog kružnog marša snabdijevale iz sela koja su prolazile, ali, kada su se opet našle u Velebitu, oskudne rezerve hrane brzo su se itrošile.

Prvog novembra kolona je iz Crnog Padeža prešla samo desetak (kilometara na jug i zanočila kod Kugine kuće i oko raskrsnice šumskih putova kod Bijelih stijena (k. 1212). Drugog novembra brigade su ise oprezno spuštale šumskim putem u Jadovno, odmorile 4 sata, a zatim noću 2/3. novembra sišle u Trnovac, uz jaka bočna obezbjeđenja prešle cestu Gospić — Karlobag kod Brusana i preko Rižvanuše izbile na slobodni teritorij u Divoselo, a zatim poshje jednodnevnog odmora prešle u Mogorić.

Dugi teški marš obavljen je, ipak, uspješno, mada je itrajao 8 dana duže nego što je planirano. Neprijatelju je uz put nanoseno znatno više gubitaka nego što su bih vlastiti, a i materijal je skoro bez gubitaka prenošen.³⁷ ,

Od reorganizacije izvršene sredinom juna do sredine oktobra, u formaciji 35. divizije nastale su neke promjene. Od Minerskog voda formirana je Diverzantska četa, a za obuku novomobiliziranih boraca formiran je Omladinski nastavni bataljon. Lički NOP odred rasformiran je (početkom septembra, a njegovim ljudstvom popunjene su brigade.³⁸

³⁷ Zbornik, tom V, knj. 35, dok. br. 18 i 113.

³⁶ Zbornik, tom V, knj. 33, dok. br. 92.